

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Emma Nilsson

Påtaglig risk för den unges hälsa och utveckling

- En studie av rekvisitet i 2 och 3 §§
LVU

Examensarbete
30 högskolepoäng

Titti Mattsson

Sociala dimensionen -familjerätt

HT 2008

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte och frågeställning	5
1.2 Metod och material	5
1.3 Avgränsning	6
1.4 Disposition	7
2 KORT BAKGRUND	8
3 BARNNS BEHOV	9
3.1 Behovsträdet	10
4 REKVISITET PÅTAGLIG RISK I LAGEN	12
4.1 Utvecklingen från fara till risk	12
4.2 Olika riskbegrepp	14
4.3 2 § LVU – miljöfallen	14
4.4 3 § LVU – beteendefallen	15
4.5 Sammanfattning	17
5 RÄTTSPRAXIS FRÅN REGERINGSRÄTTEN	19
5.1 RÅ 1987 ref 160	19
5.2 RÅ 1992 ref 6	20
5.3 RÅ 1996 ref 61	20
5.4 RÅ 1995 ref 46	22
5.5 RÅ 1995 ref 64	23

5.6	RÅ 1996 ref 91	24
5.7	RÅ 2000 ref 33	26
5.8	Sammanfattning	26
6	LÄNSRÄTTEN I SKÅNE LÄN	28
6.1	Miljöfall	28
6.1.1	Flera olika omständigheter för handen	29
6.1.2	Misshandel = brister i omsorgen	30
6.1.3	När föräldrarnas problem innebär en påtaglig risk för barnet	31
6.2	Beteendefall	32
6.2.1	Påtaglig risk?	32
6.2.2	Motivering till beslut enligt 3 § LVU – en kritisk studie	34
6.2.3	Motivering till beslut enligt 3 § LVU - ett alternativt synsätt	36
6.3	Sammanfattning	38
7	ANALYS	39
7.1	Redan uppkommen skada = påtaglig risk?	39
7.2	Finns det någon skillnad mellan påtaglig risk i 2§ LVU och i 3 § LVU?40	
7.3	Tolkningsproblematik – en rättssäkerhetsfara	40
7.4	Den empiriska undersökningen	42
7.4.1	2 § LVU – miljöfall	42
7.4.2	3 § LVU – beteendefall	43
8	SLUTKOMMENTAR	45
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	46
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	47

Summary

Children that fare badly in Sweden, or are in danger to fare badly, are possible to take into custody by compulsion and be given care according to The Care of Young Persons Act .In this legislation there are two kinds of cases; environmental cases and behaviour cases. The term environmental cases refers to cases where the problems and circumstances that leads to an intervention are located in the child's surroundings, for example the child is exposed to physical abuse of any kind. The term behaviour cases refers instead to cases where the problems are connected to the child itself, for example drug-addiction or criminal actions.

In order to compulsory take a child into custody the circumstances must involve an evident risk to harm the child's health or development. The conception "evident risk" means that it cannot be an insignificant risk, there has to be concrete circumstances in the current case, it cannot involve general assumptions and there has to be an evident need to take the young human being into custody. These principles have been determined by both the legislative history of the enactment and case law.

Evident risk is a relatively new conception in The Care of Young Persons Act it was developed during the renewal of the law in the year of 1990. The former law, The Care of Young Persons Act of year 1980, used the conceptions danger and severe danger. There was a difference in the degree of required danger, depending on if it concerned environmental cases or behaviour cases. This difference was removed with the new law, and the purpose was to make it easier for the authorities to intervene in cases concerning art 3 of The Care of Young Persons Act. Before the degree of danger was lowered, it was often too late to help the child when the authorities had the right to intervene and take into custody.

It is determined from examination of randomly chosen cases from Länsrätten in Skåne län that the evident risk is more often explained in cases concerning art 2 of The Care of Young Persons Act than it is in cases concerning art 3 of The Care of Young Persons Act. A high amount of invalid absence from school is common as one of the reasons to take a young person in to custody and most of the art 2-cases concern lack of care, for example when the parents haven't been able to protect the child from violence or haven't been able to give the child what it needs regarding clothes, food and so on due to their own problems. Very few cases concerning art 3 of The Care of Young Persons Act involves children with drug-addiction or criminal actions, in 85 % of the examined cases the judge bases his decision on "socially destructive behaviour".

Sammanfattning

Barn som far illa, eller riskerar att fara illa, kan i Sverige tvångsomhändertas och beredas vård enligt lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). I lagstiftningen skiljer man på så kallade miljöfall och beteendefall. Med miljöfall avses fall där problemen och omständigheterna som föranleder ett ingripande finns i barnets omgivning, såsom att barnet blivit utsatt för misshandel eller övergrepp. Beteendefall är istället de fall där problematiken är hänförlig till barnet självt, såsom missbruk eller brottslig verksamhet.

Ledande för vad som innebär en påtaglig risk för barnet, framför allt i miljöfallen, är barnets grundläggande behov. Det finns vissa behov som barnet måste få tillgodosedda för att inte riskera sin hälsa och utveckling, såsom omvårdnad, skydd och respekt för sin person.

För att ett tvångsomhändertagande enligt LVU ska få lov att ske måste omständigheterna i fallet innebära en påtaglig risk för skada på den unges hälsa eller utveckling. I begreppet påtaglig risk ligger att det inte får röra sig om en ringa risk, det ska finnas konkreta omständigheter som visar att det föreligger en sådan risk i just det aktuella fallet, det får inte handla om generella antaganden och det måste finnas ett tydligt vårdbehov för den unge. Dessa principer har fastslagits i förarbeten och praxis.

Påtaglig risk är ett relativt nytt begrepp i LVU, det tillkom genom revidering av lagen år 1990. Den tidigare gällande lagen använde sig av begreppen fara och allvarlig fara, man gjorde skillnad mellan graden av fara i det som motsvarar dagens 2 § respektive 3 § LVU. Genom revideringen togs skillnaden bort med avsikten att kunna ingripa i ett tidigare skede i beteendefallen, tidigare hade det många gånger varit för sent att vända det destruktiva beteendet när ett ingripande väl kunde ske enligt lagen.

Genom en empirisk undersökning av slumpmässigt utvalda domar från Länsrätten i Skåne län kan det konstateras att den påtagliga risken motiveras i större utsträckning i mål rörande 2 § LVU än i mål rörande 3 § LVU. En hög ogiltig frånvaro från skolan är vanlig som en av grunderna för omhändertagande och en övervägande del av målen härrörande 2 § LVU består av brister i omsorgen såsom att föräldrarna ej kunnat skydda sitt barn från våld eller på grund av egen problematik inte kunnat ge barnet vad det behöver i fråga om mat, rena kläder och så vidare. Få mål kring 3 § LVU handlar om missbruk av beroendeframkallande medel eller brottslig verksamhet, i 85 % av de undersökta domarna omhändertas den unge på grund av ett socialt nedbrytande beteende.

Förord

Nio terminer av juridikstudier börjar lida mot sitt slut, snart är jag jur.kand. Jag hade först tänkt skriva att jag snart är färdig jurist, men det är inte riktigt sant, färdig blir man nog aldrig, det finns alltid mer att lära!

För min del innebär detta ett slut på 16,5 år i skolbänken, utan avbrott. Jag var alltså sju år när jag började och nu, strax efter min 23-års dag, är jag redo att möta "vuxenvärlden".

Nio terminer på Juridicum i Lund innebär möte med otroligt många fantastiska människor, kursare såväl som föreläsare. Vissa av dessa kommer jag aldrig att glömma!

När jag började min utbildning var målet klart; jag skulle bli åklagare och ingenting annat! Första terminen med stats- och förvaltningsrätt rådde inte bot på denna föreställning och inte heller termin 2 förändrade mina planer. Men på tredje terminen hände något, jag upptäckte familjerätten och socialrätten och visste att det var det här jag skulle syssla med. Inget annat rättsområde har jag attackerat med samma entusiasm.

Ett stort tack vill jag rikta till min familj och mina vänner som varit ett stort stöd under hela studietiden, utan er hade det inte gått!

Jag vill i detta förord också tacka min underbara handledare, Titti Mattsson, som kommit med idéer och förslag, hjälpt mig att krypa upp från botten när allt känts hopplöst och varit ett stort stöd och en enorm inspirationskälla! Det är du som väckte mitt intresse för barnrätt!

Sist men inte minst, tack till Länsrätten i Skåne län för er hjälp med rättsfallslistor och kopiering.

Ekeby den 18 januari 2009

Emma Nilsson

Förkortningar

FPL
LVM

LVU

prop.

RÅ

ref.

SoL

SOU

Ds

Förvaltningsprocesslag (1971:291)

Lag (1988:870) om vård av
missbrukare i vissa fall

Lag (1990:52) med särskilda
bestämmelser om vård av unga

Proposition

Regeringsrättens Årsbok

referat

Socialtjänstlag (2001:453)

Statens Offentliga Utredning

Departementsskrivelse

1 Inledning

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med detta arbete är att redogöra för hur rekvisitet påtaglig risk är avsett att användas i 2 och 3 §§ LVU; vad som innefattas i detta rekvisit och hur det kan tillämpas i praktiken. Avsikten är också att ta reda på vilka omständigheter och händelser som typiskt sett kan anses utgöra en påtaglig risk för skada på en ung människas, ett barns, hälsa och utveckling. Vidare är syftet att undersöka huruvida det finns någon skillnad i hanteringen av begreppet i 2 § LVU respektive 3 § LVU och vad denna skillnad i så fall beror på. Som en del i detta arbete är avsikten att ta reda på hur begreppet har tolkats i praxis och hur litteraturen ställer sig till frågor kring rekvisitet.

1 kap 9§ RF stadgar följande:

”Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgöra sina uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet.”

Alla ska därmed vara lika inför lagen och dessutom ska lika fall behandlas lika. Med ledning av detta är mitt syfte att studera domar från Länsrätten i Skåne län och undersöka hur rekvisitet påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling behandlas i dessa domar. Jag är också intresserad av att se om det finns något mönster i domarna, till exempel om någon omständighet eller någon kombination av omständigheter alltid tycks föranleda ett ingripande.

Sammanfattningsvis byggs denna framställning upp kring följande frågeställningar:

- Vad utgör påtaglig risk i 2 och 3 §§ LVU i lagstiftarens mening?
- Hur har rekvisitet påtaglig risk i 2 och 3 §§ LVU behandlats i praxis?
- Finns det någon skillnad i hur rekvisitet hanteras när det gäller 2 § LVU kontra 3 § LVU?
 - o Om ja, varför finns denna skillnad?
- Hur har Länsrätten i Skåne län bedömt riskrekvisitet i ett urval av deras domar?
- Finns det något mönster i hur Länsrätten i Skåne län tillämpar påtaglig risk?

1.2 Metod och material

Jag har använt mig av en klassisk rättsdogmatisk metod för att redogöra för lagens avsedda tillämpning. I detta hänseende har jag använt lagtext, förarbeten (propositioner, departementsskrivelser och utredningar) samt

praxis. Materialet är tämligen begränsat på detta område, det finns en SOU, en departementsskrivelse och propositionen som ledde till 1990-års revidering av LVU. I fråga om de materiella förutsättningarna är även förarbetena till 1980-års LVU fortfarande användbara. Doktrin på området är bristfällig och litteraturen har jag studerat, men dessvärre innebär denna enbart en hänvisning eller till och med ett direkt utdrag ur förarbetena och mitt naturliga val blir då förstahandskällan. Till viss del har jag också använt ett rättshistoriskt perspektiv för att beskriva den revidering av lagstiftningen som gjordes i och med 1990-års LVU. För att få detta perspektiv har jag uteslutande använt mig av förarbetena till 1980-års LVU i jämförelse med förarbetena till 1990-års LVU.

I fråga om undersökningen av domar från Länsrätten i Skåne län utgör denna en empirisk undersökning. Jag har gjort en argumentationsanalys av länsrättens domar, vilket innebär att jag i en del av fallen beskriver hur domstolen och även socialnämnden har argumenterat för att motivera domslutet.

1.3 Avgränsning

Jag har valt att enbart studera begreppet påtaglig risk i 2 och 3 §§ LVU. Med 3 § LVU avser jag enbart första stycket, andra stycket är tillämpligt på unga som dömts till sluten ungdomsvård och som eventuellt kan behöva vård enligt LVU efter att straffet har suttits av. Detta stycke väljer jag att utesluta eftersom jag enbart är intresserad av hur de rena miljöfallen och de rena beteendefallen ska hanteras.

Vad gäller praxis finns det omkring 20 stycken fall i regeringsrätten som behandlar 2 och 3 §§ LVU, jag har valt ut de som är beskrivande och som ger en bild av hur påtaglig risk ska tillämpas och vad som innebär en påtaglig risk för skada på den unges hälsa och utveckling. Mitt urval har baserats på vilka fall som behandlar rekvisitet påtaglig risk på ett ingående sätt. De fall från regeringsrätten som behandlar 2 eller 3 §§ LVU som jag valt att inte redogöra för i denna framställning har antingen inte behandlat riskrekvisitet eller enbart innehållit ett kort konstaterande om att påtaglig risk är eller inte är uppfyllt.

I den empiriska undersökningen har urvalet gått till enligt följande: Jag valde att behandla domar från Länsrätten i Skåne län på grund av den geografiska närheten, vilket underlättade inhämtandet av information. Vidare bestämde jag på förhand att materialet skulle bestå av 20 domar rörande 2 § LVU och 20 domar rörande 3 § LVU, detta för att få ett tämligen brett underlag utan att få en ohanterlig mängd fall att analysera. Av praktiska skäl valde jag sedan att begränsa mig till mål där domen meddelats under år 2008, detta för att domarna finns lättillgängliga för allmänheten i ungefär ett år efter domsdatum och därmed kunde jag lätt läsa igenom dessa fall under mina besök på länsrätten i Malmö. Av samma anledning sorterade jag bort domar som blivit överklagade, då dessa är

svårare att hitta i länsrättens arkiveringssystem. I det fall att jag inte hade fått fram 20 domar rörande respektive paragraf från år 2008 hade jag arbetat mig bakåt till år 2007. Detta blev emellertid inte nödvändigt eftersom jag fyllde min kvot med de ursprungliga parametrarna.

1.4 Disposition

Framställningen är indelad i fyra avdelningar med totalt åtta kapitel. Den första avdelningen inleds med en redogörelse för syftet, metoden och dispositionen av uppsatsen. Andra kapitlet utgör en kort bakgrund till framställningen och innehåller en grundläggande beskrivning av vad som krävs för ett omhändertagande, vem som fattar beslut om omhändertagande etcetera. Sista kapitlet i första delen behandlar barnets grundläggande behov och sambandet mellan dessa behov och grunderna för ett omhändertagande eller beredande av vård.

Den andra avdelningen i uppsatsen utgörs av den rättsdogmatiska framställningen där gällande rätt presenteras. Även en del rättshistoriska inslag finns i denna del.

Den empiriska undersökningen av domar från Länsrätten i Skåne län är förlagd till tredje avdelningen, där resultatet presenteras. Slutligen innehåller den fjärde och sista avdelningen analys, slutsatser och en slutkommentar.

2 Kort bakgrund

Nedan följer en kort redogörelse för när ett ingripande enligt LVU kan ske enligt gällande rätt, samt hur ett sådant beslut ska fattas.

För att ett omhändertagande ska kunna ske måste förutsättningarna i antingen 2 § eller 3 § LVU vara uppfyllda, dessutom krävs det att samtycke till den behövliga vården saknas enligt 1 § 2 st LVU. Samtycket lämnas i fall där den unge är under 15 år av vårdnadshavarna och i fall där den unge är över 15 år av den unge själv.

Utöver avsaknaden av samtycke krävs följaktligen också att något missförhållande föreligger, antingen i den unges hemmiljö eller i den unges beteende. Vad som menas med missförhållande enligt LVU behandlas ingående i den fortsatta framställningen. Dock krävs det inte enbart att ett sådant missförhållande är för handen, detta missförhållande ska också innebära en påtaglig risk för skada på den unges hälsa eller utveckling.

Sammanfattningsvis krävs det därmed att följande tre rekvisit är uppfyllda för att ett ingripande enligt LVU ska bli aktuellt:

- avsaknad av samtycke
- missförhållande
- missförhållandet innebär en påtaglig risk för skada på den unges hälsa eller utveckling

Det är länsrätten som enligt 4 § LVU beslutar om omhändertagande och ett sådant beslut fattas efter ansökan av socialnämnden i berörd kommun. En sådan ansökan ska innehålla all relevant information som domstolen behöver som beslutsunderlag såsom omständigheterna som utgör grund för omhändertagande och den unges inställning till vården. Domstolens utredningsskyldighet i 8 § FPL gäller även länsrätten och i de fall ansökan är undermålig är domstolen skyldig att se till att målet blir utrett såsom dess beskaffenhet kräver.

Socialnämnden har en möjlighet till omedelbart omhändertagande i 6 § LVU om rättens beslut om vård inte kan inväntas på grund av att risken för den unges hälsa eller utveckling är för hög, om utredningen allvarligt kan försvåras eller om vidare åtgärder hindras om ett omhändertagande inte sker. Har socialnämnden fattat ett sådant beslut ska detta underställas länsrätten inom en vecka¹ från omhändertagandet, som fastställer alternativt upphäver beslutet.

¹ 7 § LVU

3 Barns behov

Den utredning som föregick 1990-års LVU fick titeln Barns behov och föräldrars rätt, en titel som är mycket beskrivande vad gäller det här området. I grunden finns barnets behov, vilka dessa är redogörs för nedan, och avvägningen av hur mycket plats dessa behov får ta gentemot föräldrarnas rätt. I utredningens första kapitel står följande:

”Det är barnens behov av skydd och omvårdnad som är det primära målet för lagstiftningen. Detta innebär bl.a. att i situationer där barnens behov råkar i konflikt med de vuxnas, så är det tveklöst barnens behov som har företräde.”²

Att det är barnens behov som har företräde framför de vuxnas när frågan är huruvida ett tvångsomhändertagande enligt LVU ska ske eller ej är logiskt. Men den svåra avvägningen som måste göras rör istället barns behov kontra föräldrars rätt eller rättssäkerhet. Frågan är vilka av barnets behov som är så grundläggande och nödvändiga att det utgör en påtaglig risk för skada på barnets utveckling eller hälsa att dessa behov inte tillgodoses?

Det finns inte ett uppenbart svar på frågan om vilka de grundläggande behoven är, men några är mindre omdebatterade och föremål för större enighet än andra. Utredningen kallar dessa för basbehov och de innefattar behov av omvårdnad och skydd, behov av känslomässig, social och intellektuell stimulans, av att känna sig välkomna och accepterade i familjerna samt att få bekräftelse och bli sedda. Men i fall där något har inträffat som gör att barnet har separerats från sina föräldrar (eller annan viktig vuxen de knutit an till) aktualiseras andra behov som inte får sättas åt sidan; behovet av att sörja och få denna förlust förklarad för sig för att förstå och kunna gå vidare. När barnet blir äldre kommer nästa aspekt av grundläggande behov, nämligen att få lov och kunna frigöra sig från föräldrarna. Frågan om dessa sistnämnda behov är grundläggande eller ej är kontroversiell, men utredningen anser bestämt att det är viktiga behov som måste tas hänsyn till, inte minst i arbetet inom socialtjänsten.³

Oavsett vilka de grundläggande behoven bedöms att vara får det inte råda någon tvekan om att syftet med LVU, en tvångslagstiftning om vård av unga, är att utgöra ett skydd för barn och ungdomar och för att kunna uppfylla detta syfte måste de grundläggande behoven vara styrande.⁴

² SOU 1986:20, s 19

³ SOU 1986:20, s 21ff

⁴ Grönwall & Holgersson, s 374

3.1 Behovsträdet

Utredningen, Barns behov och föräldrars rätt, skissade upp ett ”behovsträd” med de behov ett barn har som kan anses vara grundläggande. I trädet finns inte sådana behov upptagna som anses önskvärda men inte nödvändiga för att barnet inte ska fara illa, till exempel ett eget rum eller möjlighet till fritidsaktiviteter. Trädet är ordnat så att de behov som utredningen har placerat i stammen är de som är grundläggande för en gynnsam identitetsutveckling medan de övriga, också viktiga, behoven finns i grenverket.⁵ Utredningen uttalade följande kring de behov som upptagits i trädet:

”Det vi kallar för *grundläggande behov* är då sådana som är existentiellt nödvändiga för en normal utveckling. Om barnet sviks i tillfredsställelsen av dessa behov, tar det djup och varaktig skada, som kan visa sig svår eller omöjlig att reparera längre fram. En viktig aspekt är här barnets ålder och utvecklingsnivå, eftersom en utebliven behovstillfredsställelse kan få mycket olika konsekvenser beroende på när i livet den inträffar. Allmänt gäller att ju tidigare skadan inträffar desto större är risken att den blir bestående.”⁶

De behov som därmed är grundläggande illustreras nedan, återgivna från stammen till grenverket. En del behov är kommenterade för att ytterligare belysa innebörden.

Barn behöver:⁷

- omvårdnad och skydd
 - o Med detta avses tillräcklig kost, hygien, tillgodosett sömnbehov, adekvat vård vid eventuell sjukdom samt ett tillgodosett behov av bostad och kläder
- bemötas med respekt för sin integritet
 - o Om ett barn inte bemöts med respekt för sin integritet kan det orsaka nedbrytande konsekvenser för barnets utveckling
- känna sig accepterade och omtyckta, i första hand av föräldrarna
 - o Utredningen menade att det finns en samstämmighet kring frågan om barns behov av närhet och trygghet under det första levnadsåret. Om detta behov tillgodoses får barnet en grundtrygghet som är nödvändig under resterande av uppväxttiden. Behovet av närhet varierar naturligt med ålder och utvecklingsfas.
- tillåtas att ge uttryck för känslor, även sådana som är obekväma för vuxna
 - o Det är viktigt att tillåta barnet att ha känslor, även känslor som de vuxna tycker är svårt att handskas med. Gränssättningen måste istället handla om *hur* barnet uttrycker

⁵ SOU 1986:20, s 39

⁶ SOU 1986:20, s 38

⁷ SOU 1986:20, s 39ff (avser hela punktlistan inkl. kommentarer)

sina känslor, om det sker genom oacceptabla handlingar måste naturligtvis föräldrarna tillrättavisa.

- ett varaktigt förhållande till föräldrarna
- samhörighet med båda föräldrarna, även om dessa är i konflikt med varandra
- engagerade vuxna som ger vägledning
- frigöra sig från föräldrarna i sin egen takt och på sina egna villkor
- intellektuell stimulans
- social stimulans/med också ro och samling
- få känna att de behövs
- få påverka sin situation
- få ta ansvar i förhållande till sin förmåga

Utredningens redogörelse för barns behov är ledande för min vidare framställning. De grundläggande behov som spaltas upp genom behovsträdet visar när ett ingripande enligt LVU kan vara motiverat, det vill säga när vårdnadshavarna brister i sitt tillgodoseende av barnets grundläggande behov. Nedan följer en beskrivning av rekvisitet påtaglig risk i 2 och 3 §§ LVU; vad som innefattas i själva begreppet och de materiella förutsättningar som kan leda till att någon av paragraferna är uppfyllda.

4 Rekvisitet påtaglig risk i lagen

I frågan om vad som utgör ”påtaglig risk” ligger egentligen en tvetydig fråga. Först finns den mer abstrakta frågan om vad begreppet i sig egentligen innebär, det vill säga vad orden påtaglig risk i kombination med varandra har för betydelse. Men frågan har också en konkret, mer materiell sida som ger svar på vilka omständigheter som krävs för att påtaglig risk ska anses vara uppfyllt. Dessa omständigheter står i direkt förhållande till de grundläggande behov som redovisats ovan. Nedan besvaras först frågan om vad orden har för betydelse enligt gällande rätt och därefter vilka omständigheter som innebär en påtaglig risk för att skada den unges hälsa eller utveckling.

4.1 Utvecklingen från fara till risk

Före år 1990 tillämpades 1980-års LVU⁸ där det stadgades att i de så kallade miljöfallen skulle under vissa förutsättningar den unge omhändertas om dessa förutsättningar medförde **fara** för den unges hälsa eller utveckling. I beteendefallen krävdes istället att den unges beteende innebar att han eller hon utsatte sin hälsa eller utveckling för **allvarlig fara**.⁹ Med miljöfall avses situationer där problemen föreligger i barnets hemmiljö, till exempel där en förälder utsätter barnet för misshandel. Med beteendefall avses istället situationer där problemen är knutna till den unge själv, till exempel missbruk av beroendeframkallande medel.

Begreppet fara hade efter tillkomsten av LVU blivit kritiserat och ansågs vara alltför vagt och abstrakt, vilket skulle kunna leda till att de som tillämpade lagen blev osäkra på om och när lagen var tillämplig.¹⁰

Fördelen med farerekvisitet ansågs dock vara att det vid tiden för revideringen av LVU faktiskt var ett väl inarbetat begrepp och dessutom användes det i näraliggande lagstiftning. Valet av begrepp debatterades i utredningsarbetet och flera förslag behandlades. Den gemensamma nämnanen bland remissinstanser, utredare och departementschef var att en revidering behövdes, något som tydliggjorde och preciserade vilka förutsättningar som krävdes för att ett omhändertagande enligt LVU skulle vara aktuellt. Det tidigare begreppet ansågs lämna ett stort utrymme för subjektivitet och godtycklighet i bedömningarna och avsikten med att välja ett nytt begrepp var att eliminera risken för detta.¹¹

Socialberedningen uttalade följande:

⁸ Lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga

⁹ Prop. 1989/90:28, s 61

¹⁰ Ds S 1987:3, s 63

¹¹ Prop. 1989/90:28, s 61f

”Det mest avgörande skälet för att vi valt att frångå farebegreppet är emellertid vår ambition att slå fast att det är den unges situation och behov som ska stå i centrum för bedömningen.”¹²

Man ansåg att den då gällande lagstiftningen ledde till att bedömningen grundades främst på omständigheter som fanns omkring den unge istället för på den unges behov och hur omständigheterna påverkar honom. Beredningen ansåg istället att det viktiga är att ta reda på **om** och **i vilken mån** den unge lider skada av situationen och detta skulle göras genom att regelmässiga psykiatriska eller psykologiska bedömningar i varje fall.¹³ I de fall det inte handlar om en skada som redan uppkommit ansåg beredningen att det var viktigt att på något sätt definiera den risk för skada som istället krävdes. Inte alla stadier eller grader av risk kunde utgöra grund för att omhändertagande:

”[...] måste röra sig om en risk som är så påtaglig att det är berättigat att ingripa i en situation där någon skada (ännu) faktiskt inte kan konstateras”.¹⁴

Beredningens förslag var att man skulle införa begreppet ”stor risk” istället, med innebörden att risken skulle framstå som överhängande och stark.¹⁵

Den särskilda utredaren¹⁶ var av en annan uppfattning vad gäller frågan om det ska krävas en redan uppkommen skada eller inte och menade istället att en lag som ska utgöra skydd för barn och unga inte får bygga på att en redan konstaterad skada har inträffat utan LVU måste vara tillämplig även på fall där det enbart föreligger en viss grad av risk för skada. I fråga om valet av begrepp för att beskriva denna risk var utredaren även här av skiljaktig mening, han menade att ett omhändertagande var en mycket ingripande åtgärd och att det behövdes tungt vägande skäl för att genomföra detta, men ”stor risk” var att ta ett steg för långt och skulle kunna leda till en alltför stor restriktivitet i tillämpningen av LVU. I utredningen diskuterades flertalet begrepp; för det första ”risk”, som dock inte ansågs som något lämpligt alternativ då det i likhet med farebegreppet skulle lämna ett alltför stort utrymme för subjektivitet och antaganden. Även begrepp som ”*påtaglig risk*” och ”*risk som inte är ringa*” diskuterades i korta drag men utredaren ansåg slutligen att ”*uppenbar risk*” borde användas. Detta begrepp skulle tolkas så att det föreligger en påtaglig, tydligt märkbar risk för skada, däremot skulle det inte krävas att risken var stor.¹⁷

¹² SOU 1986:20, s 301

¹³ SOU 1986:20, s 301f

¹⁴ SOU 1986:20, s 303

¹⁵ SOU 1986:20, s 303

¹⁶ Dåvarande JO, Tor Sverne, förordnades att som särskild utredare företa en översyn av LVU med utgångspunkt i det förslag socialberedningen presenterade i SOU 1986:20 (Ds S 1987:3, s 4)

¹⁷ Ds S 1987:3, s 71f

4.2 Olika riskbegrepp

I propositionen diskuterades dessa tre begrepp; först ”*risk som inte är ringa*”. Detta ansågs och anses fortfarande på andra håll i lagstiftningen vara ett uttryck för att det inte får handla om en ”övergående störning eller annan tillfällig olägenhet”. Man menade dock att det fanns en risk att begreppet inte tillräckligt markerade att det krävs en klar och konkret risk för skada. ”*Uppenbar risk*” var ett begrepp som användes i LVM. Dock var detta begrepp för snävt och kunde tolkas som att avsikten var att skärpa reglerna kring omhändertagande, något som inte var fallet. Syftet med revideringen skulle vara att förtydliggöra och klargöra den grundläggande förutsättningen för omhändertagande. Det tredje begreppet var det som senare antogs av riksdagen, ”*påtaglig risk*”. I begreppet ligger att det ska röra sig om konkreta omständigheter som belägg för att ett direkt vårdbehov föreligger och inte ett subjektivt antagande för att omhändertagande ska vara aktuellt. Riskbedömningen får inte heller grundas på exempelvis generella samhällsvärderingar utan i varje enskilt fall ska det finnas objektivt godtagbara skäl till anse att det föreligger en påtaglig risk för skada. Genom att välja uttrycket påtaglig risk ville lagstiftaren peka på att det inte kan handla om någon **ringa** risk för skada och inte heller en risk som är av övergående natur.¹⁸

4.3 2 § LVU – miljöfallen

2 § Vård skall beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

De materiella förutsättningarna för tillämpning av 2 § LVU är därmed:

- fysisk eller psykisk misshandel
- otillbörligt utnyttjande
- brister i omsorgen eller
- något annat förhållande i hemmet

Något av ovanstående rekvisit ska vara uppfyllt för att ett omhändertagande ska vara aktuellt, men det krävs också en viss nivå på omständigheterna. Den grundläggande förutsättningen måste även innebära att det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

De grundläggande rekvisiten är en produkt av FN:s deklaration om Barns rättigheter, som Sverige antagit år 1959¹⁹, där det stadgas att barn ska skyddas mot försummelse, grymhet och otillbörligt utnyttjande.²⁰

Vad gäller fysisk misshandel kan även en ringa misshandel utgöra påtaglig risk för skada med undantag för fall där det enbart handlar om ”en enstaka överilad handling”. Med psykisk misshandel avses situationer där den unge

¹⁸ Prop 1989/90:28, s 62f

¹⁹ Prop. 1989/90:28, s 64

²⁰ SOU 1986:20, s 304

utsätts för psykiskt lidande genom nedvärdering, terrorisering eller systematiska kränkningar.²¹ ”Otillbörligt utnyttjande” innefattar främst de fall där någon av föräldrarna utnyttjar den unge sexuellt eller i pornografiskt syfte, men även situationer där den unge belastas med ett alltför stort ansvar, till exempel för att ta hand om syskon eller till och med föräldrarna själva. Begreppet ”brister i omsorgen” tar sikte på situationer där barnet utsätts för vanvård, exempelvis genom att föräldrarna brister så allvarligt i den materiella omsorgen om barnet att dess hälsa riskeras eller att föräldrarna eftersätter sitt tillsynsansvar och därmed inte ger barnet det skydd han eller hon behöver med hänsyn till sin ålder. Också de fall där föräldrarna inte medverkar till att den unge får nödvändig medicinsk vård faller under ”brister i omsorgen”.

Slutligen finns det i 2 § LVU ett begrepp för att täcka in de situationer som riskerar att falla utanför ovanstående, det vill säga ”något annat förhållande i hemmet”. Avsikten med denna formulering är att täcka in de fall där det inte är en förälder som utsätter barnets utveckling och hälsa för risker, utan exempelvis en sambo.²² Trots att miljöfallen i stort sett uteslutande handlar om en problematik som har sin grund hos föräldrarna, till exempel ett missbruk, är det viktigt att komma ihåg att det är huvudsakligen denna problematik utgör en påtaglig risk för den unge eller inte som avgör ifall ett ingripande enligt 2 § LVU är aktuellt. Enbart det faktum att föräldern är missbrukare får inte föranleda åtgärder enligt denna paragraf, utan barnets säkerhet, hälsa och utveckling måste alltid vara i fokus.²³

Oavsett av vilken anledning ett barn bereds vård måste beredandet alltid föregås av en grundlig utredning av vad just det här barnet har för behov. De uppräknade situationerna är enbart till för att kunna täcka så mycket som möjligt, en detaljerad lista över vilka situationer som ska föranleda ett ingripande är omöjlig att upprätta utan det måste ske en individuell bedömning i varje enskilt fall om LVU-vård är tillämplig och lämplig eller inte.²⁴

4.4 3 § LVU – beteendefallen

3 § Vård skall också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

(Vård skall också beslutas om den som dömts till sluten ungdomsvård enligt 32 kap 5 § brottsbalken vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatt vård för att inte löpa sådan risk som avses i första stycket.)

²¹ Prop. 1989/90:28, s 65

²² Prop 1989/90:28, s 64f

²³ SOU 1986:20, s 305

²⁴ SOSFS 1997:15 (S) kap 4

3 § LVU behandlar de fall där det är den unge själv som utsätter sig för en påtaglig risk att skada sin hälsa eller utveckling. Det kan vara frågan om missbruk av beroendeframkallande medel, någon typ av brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende, som innebär till exempel att den unge prostituerar sig men också fall där den unge begått allvarliga brott utan att det går att benämna det brottslig verksamhet.²⁵

I 1990-års lag används således begreppet påtaglig risk, liksom i 2 § LVU. I tidigare lagstiftning användes istället begreppet allvarlig fara och den nya lagen öppnar därmed upp för fler möjligheter att vidta åtgärder för barn och ungdomar i dessa fall.²⁶ Som jag tidigare nämnt fanns det i 1980-års LVU en gradskillnad i farerekvisitet i 2 § jämfört med 3 §, det krävdes för ett omhändertagande i beteendefallen att begreppet allvarlig fara för den unges hälsa och utveckling var uppfyllt. Det fanns en rädsla för att de barn som var i tonåren och som hamnade snett inte togs om hand i tillräcklig utsträckning utan att den då gällande lagstiftningen satte käppar i hjulet genom att inte möjliggöra ett ingripande förrän i sent skede av det destruktiva beteendet. I ett sådant skede kan det vara svårt att komma till rätta med problemen och därför valde man att sänka kravet i 3 § LVU till samma nivå som i 2 § LVU.²⁷ Även i litteraturen har denna tolkning gjorts, att syftet med att välja samma krav och därmed sänka kravet i 3 § LVU var att ställa högre krav på socialtjänsten och därmed möjliggöra ett ingripande i ett tidigare skede.²⁸

”Något annat socialt nedbrytande beteende” tillkom också i revideringen av LVU med avsikten att förtydliga det tidigare använda ”något annat därmed jämförbart beteende”. I begreppet ryms beteenden såsom att den unge begår enstaka allvarliga brott som inte når upp kriteriet ”brottslig verksamhet”. Det kan också vara fråga om att den unge vistas i en olämplig miljö, exempelvis en knarkarkvart men det måste då vara annat än en tillfällig vistelse. Beteendet måste vara av sådan art att den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas.²⁹ Även fall där den unge befinner sig i gränslandet mellan psykiatrins område och socialtjänstens område kan falla under socialt nedbrytande beteende, men detta är något som måste avgöras från fall till fall med hänsyn tagen till vilken åtgärd som är bäst för den unge. Sammanfattningsvis kan socialt nedbrytande beteende beskrivas som att den unge betar sig på ett sätt som avviker från samhällets grundläggande normer; i första hand är begreppet avsett att täcka de situationer där den unge prostituerar sig eller vistas i en miljö som inte kan anses vara lämplig.³⁰ Skolk utgör enligt Socialstyrelsen inte en grund för omhändertagande utan är ett problem som bör lösas av skolan i första hand.³¹

²⁵ Prop. 1989/90:28, s 107

²⁶ Prop: 1989/90:28, s 107

²⁷ Prop: 1989/90:28, s 63 (även remissinstanser och utredaren delade samma uppfattning, se prop)

²⁸ Mattsson, s 79f

²⁹ Prop 1989/90:28, s 109

³⁰ Prop. 1989/90:28, s 67

³¹ SOSFS 1997:15 (S), kap 5

Missbruk av beroendeframkallande medel är ytterliggare en omständighet som kan innebära en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling. Med beroendeframkallande medel avses alkohol och narkotika eller därmed jämställda tekniska preparat såsom thinner.³² Användandet av anabola steroider klassas inte i sig som ett missbruk av beroendeframkallande medel, men Socialstyrelsen har ändå ansett att bruk av sådant ämne kan utgöra grund för omhändertagande enligt LVU.³³

I begreppet brottslig verksamhet ligger att det ska röra sig om en sådan brottslighet som gör uttryck för en sådan bristande anpassning till samhällslivet att ett vårdbehov föreligger.³⁴ I de fall det rör sig om enstaka, men allvarliga, fall av brottslighet faller beteendet istället under ”socialt nedbrytande beteende”(se ovan).

I barnvårdslagen³⁵ fanns en paragraf (25b §) motsvarande dagens 3 § LVU. Syftet med den bestämmelsen var dock tudelat; dels skulle den unges behov av vård tillgodoses men syftet var också att hindra beteenden som var skadliga för samhället. Samhällsskyddet togs dock bort som grund för omhändertagande i och med tillkomsten av 1980-års LVU med motiveringen att samhällsskyddet tillgodoses genom strafflagstiftning.³⁶

4.5 Sammanfattning

Utvecklingen har gått från rekvisiten fara och allvarlig fara till påtaglig risk. Det nya begreppet innebär att det ska vara fråga om konkreta, objektivt godtagbara omständigheter som gör att det föreligger en risk för den unges hälsa eller utveckling som inte är ringa.

Det görs en uppdelning i lagstiftningen mellan miljöfall och beteendefall och för dessa finns det specifika omständigheter angivna i lagtexten när en påtaglig risk kan föreligga. I miljöfallen rör det sig om fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet. I beteendefallen handlar det om missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

Detta kapitel har därmed gett svar på frågan vad som utgör påtaglig risk i lagstiftarens mening. I den fortsatta framställningen ska de kvarvarande frågorna besvaras:

- Hur har rekvisitet påtaglig risk i 2 och 3 §§ LVU behandlats i praxis?

³² Prop. 1979/80:1, s 582f

³³ SOSFS 1997:15 (S) kap 5

³⁴ Prop 1979:80:1, s 583

³⁵ Lagen (1960:97) om samhällets vård av barn och ungdom

³⁶ Prop 1979:80:1, s 500

- Finns det någon skillnad i hur rekvisitet hanteras när det gäller 2 § LVU kontra 3 § LVU?
 - o om ja, varför finns denna skillnad?
- Hur har Länsrätten i Skåne län bedömt riskrekvisitet i ett urval av deras domar?
- Finns det något mönster i hur Länsrätten i Skåne län tillämpar påtaglig risk?

5 Rättspraxis från Regeringsrätten

De fall som redogörs för nedan innehåller tydliga beskrivningar av vad som kan innebära en påtaglig risk och/eller hur riskrekvisitet ska bedömas ifråga om vilken nivå som krävs för att ett ingripande enligt LVU ska få lov att ske. Totalt finns det omkring 20 stycken fall från regeringsrätten som behandlar 2 och 3 §§ LVU, de som presenteras nedan är de som innehåller tydliga resonemang kring rekvisitet påtaglig risk och följaktligen är de som valts bort fall som inte innehåller ett sådant tydligt resonemang.

5.1 RÅ 1987 ref 160

Fallet handlar om en flicka född år 1982 där läkare anmält till socialnämnden att hon uppvisat ett antal skador av varierande svårighetsgrad vid ett sjukhusbesök. Hon opererades för akut pankreatit som kunde varit både sjukdomsrelaterad och slagrelaterad och vid undersökning fann man ett flertal blåmärken på hela kroppen. Vid en senare undersökning fann läkare återigen blåmärken med placeringar som tydde på att de inte var självåsamkade, flickan hade även ett armbrott och en sårskada på foten. Modern förnekade misshandel, både för egen del och för sin sambos del och anförde att dottern hade ovanligt lätt för att få blåmärken. Det senare förnekades av en hematolog som menade att det inte fanns några tecken på rubbning av flickans koagulationsförmåga.

Länsrätten gjorde följande bedömning:

Läkare hade intygat att skadorna och blåmärkena troligen inte var självförvållade och de senare hade slutat uppkomma sedan flickan omhändertagits och placerats på ett hem, starka skäl talade därför för att flickan hade misshandlats när hon stått under moderns ansvar och uppsikt. Länsrätten beslutade att omhänderta flickan.

Kammarrätten inhämtade yttrande från socialstyrelsen för att fastställa de sätt på vilka flickans skador kunnat uppkomma. Det viktiga var att utreda huruvida skadorna kunnat uppkomma på de sätt modern anförde, det vill säga om de uppkommit genom orsaker modern inte kunnat kontrollera eller förhindra såsom fall i kombination med lätthet att få blåmärken. Efter utredningen fastställde emellertid kammarrätten länsrättens dom.

Även regeringsrätten hämtade in nya yttranden och hänvisade till domstolens utredningsskyldighet i 8 § FPL. Efter yttranden och utredningar ansåg domstolen att det var klarlagt att flickan utsatts för misshandel eller på annat sätt utsatts för fysiskt våld, modern hade därmed brutit i omsorgen.

Det intressanta och viktiga i det här rättsfallet är dock de omfattande utredningar som vidtagits, både i kammarrätten och i regeringsrätten. Genom dessa samt noterandet av utredningsskyldigheten fastslår regeringsrätten att det måste föreligga konkreta, objektiva omständigheter i det enskilda fallet, ett omhändertagande får inte grundas på subjektiva antaganden eller generella åsikter.

5.2 RÅ 1992 ref 6

Vad som utgör brister i omsorgen och vad som egentligen menas med vanvård behandlades i RÅ 1992 ref 6. Socialnämnden ansökte hos länsrätten om vård av den knappt tvååriga flickan, Michaela. Det fanns i fallet ett flertal anmärkningar mot moderns omvårdnad av Michaela. Det gällde för det första hygien, Michaela hade vid ett flertal tillfällen haft ingrodd smuts på kroppen och hennes tänder var så angripna av karies att detta tillsammans med hennes unga ålder pekade på brister i omvårdnaden. Anmärkning hade också gjorts mot moderns sätt att hantera dotterns mathållning och sängtider, Michaela hade snarare en dygnsrytm som passade modern än en dygnsrytm anpassad för en tvååring. Modern hade enligt utredningen alltid varit aggressiv till sin läggning och hamnade ofta i konflikter med personer i omgivningen, även med Michaelas pappa som hon inte längre var sammanboende med. Michaela hade hamnat i kläm i denna konflikt och bedömdes som ”*distanslös*” och ”*kontaktsökande*”.

Länsrätten och kammarrätten kom fram till samma domslut och ansåg att omständigheterna sammantagna gjorde att det förelåg en påtaglig risk att Michaelas hälsa eller utveckling skulle skadas om hon inte bereddes vård.

Regeringsrätten resonerade dock annorlunda, det fanns inget i fallet som sa att Michaela fått några fysiska skador och uppgifterna om att hon skulle vara distanslös och kontaktsökande motsägs av en del vittnen. Det fanns inte tillräckligt med underlag i utredningen för att konstatera att det förelåg en påtaglig risk för skada. Regeringsrätten tillägger också dels att det förekommit motstridiga uppgifter i målet beträffande brister i den fysiska omsorgen, men också att det krävs allvarliga brister i fråga om hygien, kläder och mat, det ska vara vanvård för att vård ska beredas barnet. I det här fallet bedömdes dessa brister inte vara tillräckligt allvarliga för att motivera ett omhändertagande.

Slutsatsen av RÅ 1992 ref 6 är således att det ska vara fråga om vanvård, det vill säga ett allvarligt eftersättande av hygien, mathållning eller liknande för att brister i omsorgen ska utgöra en påtaglig risk för skada av barnets hälsa eller utveckling.

5.3 RÅ 1996 ref 61

Socialnämnden i en kommun ansökte om beredande av vård för en 15-årig flicka som under flera år lidit av somatiska besvär, en otillräcklig skolgång

och ett icke tillfredsställande socialt liv. Hon spenderade en stor del av dagen i sängen, vilket i sig var hämmande för utvecklingen men bristen på fysisk aktivitet ledde också till en minskad produktion av tillväxthormon. En naturlig följd av bristen på fungerande skolgång var att flickan hamnade efter rent kunskapsmässigt i jämförelse med jämnåriga kamrater, det gjorde också att hon inte hade tillräcklig kunskap för att kunna fortsätta sin utbildning. Enligt socialnämndens ansökan hade modern till flickan vid flertalet tillfällen varit hjälpsökande men när insatser skulle göras hade hon satt sig emot dessa.

Modern motsatte sig socialnämndens ansökan och menade att hon hela tiden accepterat de åtgärder som föreslagits, kontaktat sjukvården på ett tidigt stadium för att få reda på vad som var fel på dottern rent somatiskt och hon hade också provat andra behandlingsmetoder såsom kiropraktor, något hon dock inte kunnat fullfölja på grund av ekonomiska skäl. De hade haft kontakt med en läkare i en annan kommun men hade inte kunnat ta sig dit för att fullfölja besöken, men enligt denna läkare led flickan av en kronisk virusinfektion som orsakar ett kroniskt trötthetssyndrom, vilket enligt modern visade att problemen inte var hänförliga till brister i omsorgen om flickan.

Flickan själv motsatte sig också vård enligt LVU, men medgav att hennes situation inte var bra för henne. Hon var medveten om att hon borde ha en bättre dygnsrytm, ett socialt liv och framför allt en fungerande skolgång, men ansåg inte att förutsättningar för omhändertagande enligt LVU förelåg eftersom samtliga problem var hänförliga till hennes sjukdomstillstånd.

Länsrätten uttalade att de problem som socialnämndens utredning påvisat, oavsett deras härkomst, har påverkat flickan i sådan utsträckning att hon inte kan leva ett normalt liv, vilket innebär en påtaglig risk för skada. Man lade vikt vid det faktum att oavsett hur mycket modern försökt så hade hon inte lyckats förbättra eller förändra dotterns situation och beslutade om beredande av vård. Kammarrätten fastställde länsrättens dom och prövningstillstånd i regeringsrätten meddelades.

Efter underrätternas domar placerades flickan på ett behandlingshem och vistelsen där sammanfattas i domskälen enligt följande:

”Hennes dygnsrytm har gradvis förskjutits framåt; hon går nu till sängs mellan klockan sex och nio på morgonen och vaknar vid 17-tiden på eftermiddagen. Camilla talar överhuvudtaget inte med personalen på hemmet utan endast med de andra eleverna. Hon intar så gott som alla måltider ensam, i köket eller på sitt rum. Hon får skoluppgifter, som var och en ska ta maximalt en timme att göra, och har skött dem väl. Beträffande fritiden har Camilla börjat delta i Bergslyckans aktiviteter som bordtennis, sällskapsspel och TV-tittande. [...] Några familjesamtal med familjen M. har inte kunnat genomföras på grund av hennes mor och syster konstant ifrågasatt behandlingsmetoderna vid hemmet. Enligt uppgift från

distriktsnämnden har Camilla den 5 juni 1996 hotat personal på Bergslyckan med kniv i samband med ett rumsbyte.”

Regeringsrätten konstaterade att länsrätten hade haft fog för sitt beslut att bereda Camilla vård bland annat med tanke på moderns bristande medverkan till en allsidig, medicinsk utredning. Dock menade regeringsrätten att inte heller vistelsen på Bergslyckan hade lyckats med att nämnvärt aktivera Camilla, hon hade kvar sin missanpassade dygnsrytm och eftersom hon vid tiden för prövningen i regeringsrätten fyllt 16 år hade hennes skolplikt också upphört och bristen på skolgång kunde därmed inte motivera fortsatt vårdbehov.

Det intressanta med det här fallet är att även om regeringsrätten medger brister i omsorgen genom att konstatera att länsrätten handlat på ett korrekt sätt så upphäver man ändå beslutet, dels på grund av den upphörda skolplikten men framför allt på grund av att det inte blivit någon skillnad i och med omhändertagandet. Slutsatsen jag drar av det här fallet är att om ett barn riskerar att skada sin hälsa eller utveckling på grund av bristande omsorg i hemmet låter man ändå barnet vara kvar i den miljön om statens insatser inte lyckas bättre. Det grundläggande felet ligger säkerligen i vårdplanen i det här fallet, något domstolen inte rör på, det ligger helt på socialnämnden att fastställa den unges vårdplan. Men sammanfattningsvis är det alltså inte alltid en förutsättning att vård ska beredas bara för att det föreligger en påtaglig risk för skada på den unges hälsa eller utveckling genom ett miljöproblem i hemmet, alternativet till den miljön kan också innebära att en påtaglig risk. Om man då ser till barnens behov av en fungerande kontakt med sina föräldrar (se ovan) är det naturligt att man väljer en vistelse hos föräldrarna/föräldern i konkurrens med ett vårdhem när båda alternativen är likvärdigt dåliga för den unge.

5.4 RÅ 1995 ref 46

Socialnämnden ansökte om beredande av vård för en flicka, som var fem år gammal vid omhändertagandet, vars mamma led av psykisk sjukdom och därmed inte klarade av att ta hand om sin dotter på ett adekvat sätt. Modern hade haft vanföreställningar av olika slag, bland annat att hon i samband med sin graviditet burit på flera foster och att man tagit de övriga ifrån henne vid förlossningen. Hon kunde också somna helt plötsligt och var därefter inte kontaktbar. Flickans morföräldrar tog ibland hand om barnbarnet och uppgav att förutom den mat de gav henne så levde hon enbart på godis och franskbrödbullar. De som varit i kontakt med flickan, bland annat BVC, yttrade att flickan tedde sig normalt utvecklad för sin ålder och inte tycktes ha några men av att modern somnade och lät henne klara sig under delar av dagen.

Modern bestred ansökan och menade att den enda vanföreställningen hon lever med är den att ett foster skulle tagits ifrån henne vid förlossningen, något som inte påverkar hennes liv. Hennes tendens att somna under dagen

handlar bara om minuter och alltså inga längre stunder som dottern står utan tillsyn.

Socialnämnden menade att det innebär en risk för flickan att komma till skada under den tid hon står utan tillsyn när modern somnar, man hänvisade till ett barnpsykiatriskt intyg som skulle visa att hon håller på att påverkas av denna tillvaro.

Regeringsrätten konstaterade att flickan åtminstone inte hittills hade lidit någon skada av sin situation och vägde i bedömningen, av om det förelåg en påtaglig risk för framtida skada, in de expertutlåtanden som inhämtats. Dessa visade en generellt högre risk för skada hos barn med föräldrar med psykiska störningar och sjukdomar men någon tidsaspekt i det här fallet hade inte kunnat anges och någon specificering av risken i fråga om den här flickans hälsa och utveckling hade inte heller lämnats. Regeringsrätten upphävde beslutet om beredande av vård och la särskilt tyngd vid att det inte får vara en ringa risk, utan det måste finnas konkreta skaderisker i varje enskilt fall och det ska också i varje fall kunna konstateras att dessa risker är så allvarliga att det föreligger ett tydligt vårdbehov.

Det här fallet slår därmed fast det som också konstateras i förarbetena; det måste finnas konkreta omständigheter som visar på en risk som inte är ringa och det måste också föreligga ett tydligt vårdbehov i just det aktuella fallet. Generella antaganden om att barn i förevarande situation tar skada får inte ligga till grund för ett omhändertagande, då det inte är bevisat att även det här barnet tar skada eller påtagligt riskerat att ta skada av situationen.

5.5 RÅ 1995 ref 64

Det här fallet handlar om en ensamstående tvåbarnsmamma med psykologiska handikapp. Mamman sökte hjälp hos socialtjänsten med att ta hand om barnen och familjen hade fyra personer som var anställda på heltid samt en person anställd på halvtid och någon ur personalen fanns till hands dygnet runt. Efter en tid fick mamman vara ensam med barnen på nätterna och ett trygghetslarm installerades. Socialnämnden anförde att barnen borde omhändertas på grund av att mamman själv inte kunde tillgodose deras behov i den takt de behövde det, utan hon var långsam, hade svårt att förmedla kärlek, hade svårigheter att se faror för barnen med mera. Nämnden menade också att det inte var bra för barnen att ha personalen runt sig, personal är utbytbar och det skulle innebära alltför många uppbrott för barnen om personalsammansättningen förändrades för ofta.

Vid en undersökning tedde sig det äldre barnet underutvecklat och med en onaniproblematik som kunde tyda på understimulans, men ett år senare bedömdes båda barnen som normala i sin utveckling. Det äldsta barnet hade därmed vänt sin utveckling och var på väg i positiv riktning sedan hjälp satts in från socialtjänstens sida. Expertutlåtanden i samtliga instanser menade att en sådan här situation, där de vuxna runt barnen kunde skifta i ganska hög takt, generellt kunde innebära en påtaglig risk för skada för barnen. Det

skulle innebära en lojalitetskris för barnen, de skulle inte veta vem de skulle vara lojala mot och deras utveckling skulle därmed kunna hämmas. I regeringsrätten menade man att det inte får röra sig om någon oklar eller avlägsen risk och inte heller får det vara fråga om en ringa risk för skada. I det här fallet fanns det ingen bevisning som klart visade att det fanns en påtaglig risk för barnens hälsa eller utveckling och inte heller ansågs det bevisat att de skulle komma att lida sådan skada i framtiden.

Återigen fastslår regeringsrätten samma princip som i RÅ 1995 ref 46; det får inte röra sig om en ringa risk och det måste i varje enskilt fall visas att det finns konkreta omständigheter som leder till ett tydligt vårdbehov. Generella uttalanden och bevisning i fråga om yttranden kring hur det har varit i andra fall är inte godtagbara när det gäller omhändertagande av barn.

5.6 RÅ 1996 ref 91

Situationer där barn utsätts för misshandel faller under 2 § LVU, vilket också fall av eftersatt tillsyn gör. För att ett omhändertagande ska vara befogat krävs att det föreligger en konkret och icke ringa risk för att den unges utveckling eller hälsa skadas. I uttrycket *konkret risk* ligger, som tidigare nämnts, att det inte får handla om generella antaganden eller subjektiva bedömningar baserade på trosuppfattningar eller liknande.

I RÅ 1996 ref 91 hade socialnämnden omhändertagit fyra barn; Tobias, Mikael, Linda och Mattias av olika anledningar. Jag börjar med att behandla grunderna för omhändertagandet av Tobias som vid tillfället var fem månader gammal. Vid två tillfällen hade han förts till sjukhus på grund av kräkningar och vid första tillfället upptäckte man utbredda blödningar i hjärnhinnorna och hjärnan som sannolikt hade orsakats genom någon form av yttre våld, troligen fall mot ett hårt underlag, stötar, slag eller skakningar. Vid det här vårdtillfället var Tobias 10 dagar gammal. Det andra tillfället inträffade drygt tre månader senare och då rapporterade läkarna följande fynd:

- mindre ytliga hudskador på flera kroppsdelar
- så kallade hörnfrakturer på båda skenbenen samt ej helt färska blödningar under skenbenets yttre benhinnor
- blödning under den hårda hjärnhinnan över den vänstra hjässloben

Läkarna konstaterade att dessa skador troligen hade tillfogats Tobias av någon annan person antingen genom fall, skakningar, stötar eller slag.

Beträffande Mikael som var nästan 10 år vid omhändertagandet hade det vid några tillfällen konstaterats att han hade blåmärken i ansiktet som fadern lämnat motstridiga uppgifter om uppkomsten till. Socialnämnden ansåg också att Mikael, som hade en bakgrund med uppslitande vårdnads- och umgängestvister, hade särskilda behov som bäst skulle tillgodoses i en neutral miljö. I motsats till detta har också hävdats att Mikael enbart skulle må sämre av att än en gång slitas upp från sin invanda miljö för att vistas i någon form av hem.

I länsrätten beslutades det om omhändertagande av alla fyra barnen, i Tobias fall ansåg man att han utsatts för misshandel eller annat fysiskt våld under den tid han varit i sina föräldrars vård och det fanns en påtaglig risk för att hans hälsa och utveckling skulle skadas. Vad gällde Mikael menade rätten att socialnämnden haft fog för sitt ingripande då omständigheterna med viss styrka talade för att han misshandlats eller utsatts för annat fysiskt våld. Däremot ansåg de inte att det längre fanns något fog för ett fortsatt omhändertagande, och gjorde samma bedömning i fråga om Linda och Mattias, de två övriga syskonen som också omhändertagits av socialnämnden men som inte utsatts för något våld eller psykiskt lidande.

I regeringsrätten gällde avgörandet följande frågor:

- Ska Tobias och Mikael beredas vård enligt LVU?
- Förelåg det skäl för omhändertagande av Linda och Mattias vid tidpunkten för kammarrättens prövning?

Beträffande första frågan gjorde regeringsrätten först en bedömning av vart och ett av barnen för sig och sedan en sammantagen bedömning. Vad gällde Tobias bedömde man att det åtminstone vid länsrättens avgörande hade funnits grund för omhändertagande. Vid tidpunkten för regeringsrättens dom hade det dock gått 2,5 år och föräldrarna hade fått ytterligare ett barn som de haft vårdnaden om och ingen kritik hade riktats mot dem, därför ansåg man inte att det förelåg någon påtaglig risk för Tobias hälsa eller utveckling längre, detta gällde även vid en sammantagen bedömning med Mikael.

Regeringsrätten ansåg inte att det var visat att Mikael utsatts för misshandel, annat våld eller någon olyckshändelse föräldrarna kunde lastas för. Frågan gällde därför om Mikael utsatts för psykisk misshandel eller om de vårdnads- och umgängestvister han varit utsatt för varit bristande omsorg från föräldrarnas sida. Eftersom hans problem till stor del kunde anses ha sin grund i den pågående LVU-processen ansåg man inte att det fanns någon påtaglig risk för honom att vistas hemma med sina föräldrar. När det gällde de övriga två syskonen och frågan om det förelåg skäl för omhändertagande vid tidpunkten för kammarrättens prövning kommenterar regeringsrätten inte frågan annat än att det inte finns något i fallet som tyder på att de utsatts för våld eller att det på grund av brister i omsorgen funnits anledning att omhänderta dem. I kammarrätten hade man i motsats till regeringsrätten menat att omständigheterna kring Tobias och Mikael gjort att det utgjorde en påtaglig risk för Linda och Mattias hälsa om de fortsatte att vistas i den miljö de då vistades i, det vill säga sitt hem. Regeringsrätten påpekar också vikten av att vara restriktiv i sin bedömning om skäl för omhändertagande finns eller inte då det är en mycket ingripande åtgärd för en familj att något eller några barn omhändertas.

5.7 RÅ 2000 ref 33

Fallet handlar om en pojke som stängts av från skolan på grund av att han hotat och slagit andra elever. Han blev placerad utom hemmet på grund av att hans styvfar slog honom men fick komma hem igen efter beslut av modern. Strax efter hemkomsten akutplacerades den unge efter att ha hotat och slagit modern samt hotat sin syskon, hemsituationen var då ohållbar. Av utredningen framgick att den unge haft långvariga problem med utagerande och aggressivitet, han hamnar ofta i konflikt med andra.

Länsrätten fastslog att pojken utsatte sin hälsa och utveckling för en påtaglig risk att skadas genom sitt socialt nedbrytande beteende. Kammarrätten menade dock att det inte var fråga om sådant socialt nedbrytande beteende som avses i lagen och upphävde därmed omhändertagandet av pojken.

Socialnämnden överklagade domen och fick prövningstillstånd i regeringsrätten. Efter att kammarrätten upphävt länsrättens dom kom den unge hem igen och strax därefter anmälde familjeterapeuten att situationen i hemmet återigen var ohållbar. Den unge hade också blivit häktad efter ett inbrott och modern hade hittat hasch i hans sovrum. Regeringsrätten konstaterade att ”han har tydligt visat en dragning till asociala och destruktiva miljöer”, han hade också dömts för olaga hot, brukat narkotika samt varit inblandad i en stöld där åklagare valde att inte väcka åtal. Dessa omständigheter sammanvägda ansågs innebära att den unge genom ett socialt nedbrytande beteende utsatte sin hälsa och utveckling för en påtaglig risk att skadas.

Omständigheterna i fallet är i sig inte anmärkningsvärda, vad som däremot är anmärkningsvärt i det här målet är att domstolarna bedömer samma beteende så olika. Länsrätten menar att förutsättningar för omhändertagande och beredande av vård föreligger, baserat på den utredning som då företagits med kammarrätten menar att det aggressiva och utagerande beteende inte alls konstituerar ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU. När målet sedan kommer till regeringsrätten har det inträffat fler händelser som ger grund för ett omhändertagande, så en jämförelse där är inte möjlig. Men de olika resonemangen i länsrätt och kammarrätt tyder klart på att det inte är något klart rättsläge, det är svårt att bedöma vad som utgör ett sådant socialt nedbrytande beteende att det också utgör en påtaglig risk för den unge. Oavsett hur objektiv bedömningen ska vara blir den alltid beroende av vem som gör den och hur den görs.

5.8 Sammanfattning

Av praxis kan det konstateras att det inte får vara fråga om någon ringa risk; brister i omsorgen ska vara så pass grava att det går att tala om vanvård av den unge. Domstolarna har en omfattande utredningsskyldighet och ska i varje fall se till att det är konkreta och objektiva omständigheter som ligger

till grund för beredandet av vård enligt LVU. Inga generella antaganden får ligga till grund för ett omhändertagande och bedömningen om påtaglig risk är uppfylld eller inte ska alltid vara restriktiv. Om alternativet till den skadliga hemmiljön inte påverkar barnet i positiv bemärkelse, och därmed utgör en lika stor risk, är omhändertagande inte ett alternativ.

Efter att risknivån blivit lika i båda paragraferna genom revideringen av LVU år 1990 finns det ingen skillnad i hur rekvisitet påtaglig risk behandlas i 2 respektive 3 §§ LVU. De generella förtydliganden som görs av lagstiftningen, såsom att det krävs konkreta och faktiska omständigheter gäller i båda fallen.

Detta kapitel har därmed gett svar på frågan hur rekvisitet påtaglig risk har behandlats i praxis och om det finns någon skillnad i hanteringen av rekvisitet i 2 och 3 §§ LVU, denna sistnämnda fråga kommer också att hanteras mer ingående gällande lagstiftningen i analysen nedan. I den fortsatta framställningen ska de kvarvarande frågorna besvaras:

- Hur har Länsrätten i Skåne län bedömt riskrekvisitet i ett urval av deras domar?
- Finns det något mönster i hur Länsrätten i Skåne län tillämpar påtaglig risk?

6 Länsrätten i Skåne län

Jag har i mitt arbete med att utröna vad som menas med begreppet påtaglig risk valt att studera domar från Länsrätten i Skåne län. Undersökningen är avsedd att kasta ljus över hur det ser ut i verkligheten och ge en bredare bakgrund den faktiska tillämpningen än att enbart redogöra för regeringsrättens avgöranden. Dessa avgöranden är dessutom få och ger liten inblick i hur rekvisitet tillämpas. Genom att göra denna undersökning påvisas också de problem som ett otillräckligt utrett begrepp leder till i underrätterna. Valet av just denna länsrätt grundar jag på den fysiska tillgängligheten då Malmö ligger på acceptabelt avstånd från min hemort. Urvalet av rättsfall har jag gjort av praktiska skäl, jag har studerat 20 fall gällande respektive paragraf och dessa fall har alla fått sitt avgörande under år 2008. En annan gemensam nämnare är att fallen inte har blivit överklagade till kammarrätten, utan länsrättens dom har vunnit laga kraft. Efter att ha gjort detta urval är de fall jag studerat slumpmässigt utvalda bland de kvarvarande, jag har inte läst något av fallen förrän efter de blivit utvalda från länsrättens lista över LVU-mål under 2008. Av listan framgick enbart målnummer, parterna, saken (t.ex. omedelbart omhändertagande, beredande av vård etc) samt avgörandedatum. För att underbygga min slutsats gör jag först en noggrann genomgång av de rättsfall jag studerat från Länsrätten i Skåne län. De fall där omhändertagande har grundats på både 2 och 3 §§ LVU har jag valt att dela upp motiveringen i domen så att paragraferna behandlas var för sig i min empiriska undersökning. Detta eftersom det krävs att något av de grundläggande rekvisiten samt påtaglig risk är uppfyllt enligt båda paragraferna för att ett omhändertagande i enlighet med dessa ska kunna ske. Kortfattat kan sägas att jag ser på dessa rättsfall som om de i realiteten är två olika rättsfall, ett där omhändertagande skett enligt 2 § LVU och ett där omhändertagande skett enligt 3 § LVU. Detta innebär också att det i källförteckningen inte finns 40 mål, fyra av de använda fallen hanterar nämligen både 2 och 3 §§ LVU. Jag har av integritetsskäl valt att byta ut namnuppgifter och andra avslöjande uppgifter mot ”den unge”, ”modern” och ”fadern” etc, detta för att inte exponera någon av de inblandade i fallen, det intressanta är länsrättens bedömningar.

6.1 Miljöfall

Den i särklass vanligaste orsaken till omhändertagande enligt 2 § LVU, det som också kallas miljöfall, var i de mål som studerats brister i omsorgen som på ett eller annat sätt inneburit en påtaglig risk för skada på den unges hälsa eller utveckling. Jag kommer inledningsvis att redogöra för statistik som den empiriska undersökningen gett underlag för. Därefter kommer en del fall att närmare presenteras genom citeringar och redogörelser. I fyra fall av de 20 som blivit slumpmässigt utvalda blev det avslag på socialnämndens ansökan då 2§ LVU inte ansågs uppfyllt, i två av dessa fall förelåg inte längre de brister och risker som föranlett utredningen och ansökan om

omhändertagande eller beredande av vård. I ett av de fall som inte ledde till någon åtgärd lämnade vårdnadshavarna sitt samtycke och samtycke bedömdes vara tillförlitligt. Det sista av de fyra fallen handlade dock om att länsrätten inte ansåg att de omständigheter som socialnämnden åberopade var tillräckliga för ett omhändertagande.

Det målet handlade om en pojke med ADHD samt en lindrig utvecklingsstörning där socialnämnden anförde följande i sin utredning:

”Uppgifter har förekommit om att föräldrarna använder en hård ton mot [den unge] och att de i de vanligt förekommande bråken i hemmet har visat bristande förmåga att ta hänsyn till hans handikapp.”³⁷

Tilläggas bör i sammanhanget att ansökan ledde till ett beredande av vård med stöd av 3 § LVU då den unge hade ett aggressivt, våldsamt och hotfullt beteende som riskerade att skada både han själv och andra i hans omgivning. I fråga om föräldrarna anförde socialnämnden vidare att de varit hjälpsökande men sedan inte velat samtycka till de insatser som föreslagits.

Länsrätten konstaterade följande:

”Även om det i socialnämndens utredning framkommer uppgifter som skulle kunna tyda på brister i hemmiljön, så som påstådd ovilja att ta till sig råd och hjälp eller på vilket sätt ett barn med speciella behov bemöts konstaterar länsrätten att det i målet inte är visat att dessa brister är av sådan omfattning att grund för vård enligt 2 § LVU föreligger.”³⁸

I det här målet blir det tydligt att kraven är höga för att rekvisiten ska anses uppfyllda. Om 2 § LVU hade varit uppfylld hade det varit fråga om brister i omsorgen och som kan läsas ovan under genomgången av 2 § LVU krävs det väldigt grova brister, såsom vanvård, för att det ska föreligga.

6.1.1 Flera olika omständigheter för handen

I några av målen förekom det att mer än ett rekvisit ur 2 § LVU var uppfyllt. Det handlade då uteslutande om brister i omsorgen i kombination med någon av de övriga förutsättningarna, såsom psykisk eller fysisk misshandel eller sexuella övergrepp. Ett typexempel på detta är ett mål där fadern misshandlat den unge och moderns bristande förmåga att skydda sitt barn innebär att hon brister i omsorgen. Fyra barn blev omhändertagna på just dessa grunder, enligt utredningen (länsrätten ansåg att det fanns starkt stöd för detsamma) hade pappan misshandlat åtminstone två av dem och utsatt samtliga syskon för hot om våld. Modern hade önskat att något skulle ske för att förändra situationen för barnen, men när socialnämnden erbjudit stödinsatser hade familjen avböjt dessa. I länsrätten medgav föräldrarna

³⁷ Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-03-13, mål nr: 1037-08

³⁸ Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-03-13, mål nr: 1037-08

socialnämndens ansökan och insåg att de tidigare, frivilliga försöken att lösa problemen varit misslyckade. I domskälen uttalade länsrätten följande:

”Av utredningen i målet framgår att [de unga] saknar en trygg hemmiljö. Det framkommer starkt stöd för att det under en längre tid förekommit upprepade tillfällen av våld och hot om våld mot syskonen från faderns sida. *Modern har inte visat förmåga att skydda barnen från sådana kränkningar och har således i så måtto brustit i omsorgen om barnen.* Det är mycket angeläget att ändra dessa förhållanden vilka påtagligt riskerar barnens hälsa och utveckling.”³⁹ (min kursivering)

Barns grundläggande behov ska tillgodoses och i de fall de inte gör det kan det innebära en påtaglig risk för skada på den unges hälsa eller utveckling och i de fall det handlar om de allra mest grundläggande behoven, såsom skydd och en trygg och stabil uppväxt, innebär det i stort sett alltid en risk. I fallet med de fyra barnen som blivit utsatta för våld och hot om våld är det just de mest grundläggande behoven som inte tillgodosetts och också detta som lett till ett omhändertagande och beredande av vård.

6.1.2 Misshandel = brister i omsorgen

I ett fall omhändertogs också barnet på grund av brister i omsorgen, även om det var misshandel hon varit utsatt för. Detta eftersom ingen av föräldrarna kunnat ge någon rimlig förklaring till de uppkomna skadorna och eftersom de inte skyddat henne från misshandeln har de allvarligt brustit i tillsynen. Målet rör en flicka som vid tiden för länsrättens dom var fyra månader gammal. En anmälan hade kommit in till socialnämnden från ett sjukhus om att flickan kommit dit med revbens- och hjärnskador som skulle kunna vara en följd av kraftig skakning, så kallat shaken baby syndrome, ett tillstånd som kunde vara livshotande för den lilla flickan. Läkaren har i sin anmälan förkastat de förklaringar föräldrarna gett till skadorna (vilka dessa förklaringar var framgår inte av domen) och har även uteslutit eventuella skelettsjukdomar eller liknande som förklaring till de uppkomna skadorna. Socialnämnden anförde följande:

”Då de övergrepp som beskrivs av läkaren många gånger har dödlig utgång, måste situationen tas på allra största allvar. Det är nödvändigt att den miljö som [den unga] framdeles ska befinnas sig i är sådan, att hon inte kan skadas på nytt av den eller de personer som genom uppsåt eller oaktsamhet utsatt henne för kraftigt yttre våld. Ingen av föräldrarna har tagit ställning för [den unga] och hennes fortsatta hälsa och utveckling. Socialnämnden finner det ytterst anmärkningsvärt och oroande att föräldrarna säger sig inte kunnat se vad [den unga] utsatts för.”⁴⁰

Länsrätten gick på socialnämndens linje i frågan och beslöt att omhänderta den lilla flickan med följande domskäl:

³⁹ Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-03-11, mål nr: 474-08

⁴⁰ Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-03-06, mål nr: 11647-07

”Utredningen i målet talar starkt för att [den unga] vid späda ålder och vid minst två tillfällen av annan person utsatts för kraftigt våld varvid såväl hjärnskador, subdural blödning samt revbensfrakturer uppkommit. Det finns inget stöd för att skadorna uppkommit genom olyckshändelse eller på liknande sätt. *Genom att inte skydda [den unga] mot detta har [modern] brutit i omsorgen om henne.*”⁴¹

6.1.3 När föräldrarnas problem innebär en påtaglig risk för barnet

Missbruk eller psykisk sjukdom hos föräldrarna utgör i sig inte någon grund för omhändertagande, utan missbruket eller sjukdomen måste innebära att den unges hälsa eller utveckling lider en påtaglig risk att skadas.⁴²

En del av de mål som ingått i studien har behandlat just fall där föräldern har en egen problematik som bedöms gå ut över barnet på ett eller annat sätt. Ett av dessa fall handlar om en drygt tvåårig flicka vars mamma före graviditeten hade utvecklat ett alkoholmissbruk. Detta tog hon sig dock ur när hon blev gravid och förändrade sin livsstil radikalt till det bättre. Några månader efter födseln återföll hon emellertid i sitt alkoholmissbruk och utvecklade sedan det till ett amfetaminberoende. Utredningen som föregick ansökan om beredande av vård har kortats ner väldigt i länsrättens dom och den enda motiveringen till ett omhändertagande är följande:

”Sammantaget har utredningen visat på att [modern] på grund av sitt amfetaminmissbruk för närvarande inte kan tillgodose [den ungas] behov av omsorg, säkerhet och trygghet på något plan. Bedömningen är att [den unga] inte kan bo med [modern] i dagsläget.”⁴³

Hur denna oförmåga att kunna tillgodose flickans behov har yttrat sig framkommer inte av domen. Möjligen kan det också ha spelat in att modern medgav ansökningsen och därmed själv insåg att hon inte kunde ta hand om sin dotter. Samtycket bedömdes inte som tillförlitligt och därför omhändertogs flickan enligt LVU och inte SoL.

Ytterligare ett sådant fall fanns bland de utsorterade och i detta framkommer det *hur* föräldrarnas missbruk och psykiska sjukdom har påverkat barnet. Vid tiden för domen är pojken fyra år gammal och hans föräldrar har stora problem med både alkoholmissbruk och psykisk sjukdom, efter det omedelbara omhändertagandet har de vid umgängestillfällen varit berusade trots att de sagt att de skulle hålla sig nyktra. Pojken hade före omhändertagandet ett beteende som inte var åldersadekvat; han var sen i sin språkutveckling och hade svårt med kontakt med jämnåriga barn. Efter det omedelbara omhändertagandet då pojken

⁴¹ Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-03-06, mål nr: 11647-07

⁴² SOU 1986:20, s 305

⁴³ Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-02-04, mål nr: 12861-07

placerades i familjehem har hans utveckling dock vänt och går åt det positiva hållet. Länsrättade beslutade att det fanns ett vårdbehov på grund av brister i omsorgen.

I det här fallet har problemen väldigt tydligt presenterats och även den märkbara skillnaden efter att pojken placerats i ett familjehem poängteras. Den här domen är ett typexempel på hur domar bör se ut i de här fallen för att trygga rättssäkerheten. Det är uppenbart att pojkens utveckling skadats när han bodde hos sina föräldrar, det pekas på att detta förändrats i och med att han placerats i ett familjehem, föräldrarnas bristande förmåga att bryta sitt missbruk har också gjorts sannolik och i och med detta finns det en påtaglig risk att pojkens utveckling skadas ytterligare om han inte bereds vård enligt LVU.

6.2 Beteendefall

De domar rörande beteendefall enligt 3 § LVU som jag har studerat har varit uppbyggda på i stort sett samma sätt. Parternas yrkanden och grunderna för dessa yrkanden presenteras först och sammanfattas sedan i domskälen.

Statistiskt sett var den vanligaste orsaken till omhändertagande ”*något annat socialt nedbrytande beteende*”. I 85 % av de fall jag studerade, det vill säga 17 av 20 fall, grundade länsrätten omhändertagandet på just det rekvisitet. Inget av de mål som behandlats ledde till avslag på ansökan om omhändertagande eller beredande av vård, i samtliga fall ledde socialnämndens ansökan till ett ingripande.

6.2.1 Påtaglig risk?

I de här 17 fallen ansågs den unge utsätta sin hälsa och utveckling för en påtaglig risk för skada genom sitt beteende, ändå innehåller få av målen någon närmare motivering till hur den här risken yttrar sig. Länsrätten redogör i flertalet av fallen för det beteende som konstituerar ett socialt nedbrytande beteende och drar därefter slutsatsen att den unge därmed utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas. I några enstaka fall går det att utläsa åtminstone ett kortare resonemang kring risken, även om det knappast kan anses utgöra en motivering till varför rekvisitet är uppfyllt. Det ena av dessa hanterar frågan huruvida en 17-åring bör beredas vård enligt LVU eller inte. Den unge och hans familj hade vid tiden för talan inte uppehållstillstånd i Sverige och väntade på utvisning, som dittills inte kunnat verkställas på grund av att Migrationsverket inte hittat något land som velat ta emot familjen. Han har enligt utredningen hotat andra människor med kniv, hotat att ta sitt eget liv och bedömts som suicidbenägen på psykiatrisk akutavdelning. Den unge har också hamnat i konflikt med sin familj och under vissa perioder bott i bland annat trappuppgångar samt har själv uttryckt en psykisk ohälsa. Den unge var, när utredningen gjordes, också misstänkt för allvarliga brott. I socialnämndens yrkanden kan följande läsas:

”[Den unge] är misstänkt för allvarliga brott och har ett kriminellt beteende. Föräldrarna har inte kontroll över vad [den unge] gör och han verkar befinna sig i ett ingenmansland. [Den unge] har ett vårdbehov och om det inte tillgodoses riskerar han att utsätta sig själv och sin hälsa och utveckling för en påtaglig fara. Det finns en stor oro över att han ska skada sig själv eller någon annan om han inte får vård.”⁴⁴

Ovanstående citat visar på de konkreta omständigheter som socialnämnden anser utgör grund för omhändertagande, i kombination med det ovan nämnda om den unges psykiska ohälsa och våldsamma beteende. I domskälen yttrade sedan länsrätten följande:

”Utredningen i målet visar att [den unge] är misstänkt för att ha sig skyldig till brott av allvarlig art. Vidare framgår att det är problem kring honom i skolan och att han har hotat att ta sitt liv. *Han håller på att komma snett i sin utveckling* och genom sitt socialt nedbrytande beteende utsätter han sin hälsa och utveckling för en påtaglig risk att skadas.”⁴⁵ (min kursivering)

Även om det inte rör sig om en ingående motivering till att rekvisitet påtaglig risk är uppfyllt har man ändå berört det i domen genom den kursiverade meningen ovan. Det bör också tilläggas att den unge själv medgav ansökan och ansåg att han hade ett vårdbehov, men LVU blev ändå tillämplig eftersom samtycket inte ansågs tillförlitligt då den unge tidigare avvikit från frivilliga insatser.

Ett annat mål där länsrätten i sin dom motiverade rekvisitet påtaglig risk handlar om en pojke som enligt socialnämndens utredning uppvisat ett aggressivt beteende genom verbala hot och även utövat våld mot skolpersonalen, exempelvis sprutade han tårgas mot en ur personalen vilket ledde till att polisen tillkallades och den unge var då även våldsam mot polispatrullen. Länsrätten uttalade i domen:

”Av utredningen i målet framgår att [den unge] på senare tid har uppvisat ett ökat aggressivt och hotfullt beteende. Han har bl.a. hotat och använt våld mot skolpersonal samt hotat sin mor att han skulle kunna ta livet av henne. *Hans aggressiva beteende i skolan har lett till att han i dagsläget står utan skolgång.* Vidare är han misstänkt för stöld. *Sammantaget måste detta anses innebära att [den unge] har ett socialt nedbrytande beteende och att det föreligger en påtaglig risk för att hans hälsa eller utveckling därigenom skadas.*”⁴⁶ (min kursivering)

Att stå utan skolgång i kombination med det i övrigt normavvikande beteendet utgör enligt länsrätten därmed en påtaglig risk för skada på den unges utveckling i kombination med stölder och aggressivt beteende, som enligt socialnämndens utredning utgjorde en risk för att den unge skulle skada både andra och sig själv.

⁴⁴ Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-04-15, mål nr: 2447-08

⁴⁵ Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-04-15, mål nr: 2447-08

⁴⁶ Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-03-14, mål nr: 975-08

6.2.2 Motivering till beslut enligt 3 § LVU – en kritisk studie

De mål som berör omhändertaganden grundade på 2 § LVU är som jag konstaterat ovan välmotiverade och saknar anledning att ifrågasättas.

Vad gäller 3 § LVU finns det däremot brister i motiveringen av vad som utgör en påtaglig risk för den unge. De två fallen som redovisats ovan utgör undantag i den här studien, i övriga fall gör länsrätten, som nämnts ovan, enbart en bedömning av vad vi kan kalla huvudrekvisitet, det vill säga om den unges beteende faller under brottslig verksamhet, missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat socialt nedbrytande beteende. Bland det som presenteras under yrkanden och grunder m.m. ligger tyngdpunkten också på själva beteendet och huruvida detta utgör en påtaglig risk att skada just den här unges hälsa och utveckling berörs inte.

Poängteras ska att i de fall där länsrätten bifallit ett omhändertagande eller beredande av vård har det förmodligen inneburit en påtaglig risk för den unge, men det anmärkningsvärda är att det bara förutsätts. Förarbetena talar om att det måste finnas konkreta omständigheter som visar ett föreligger en påtaglig risk, i varje enskilt fall måste det finnas objektivt godtagbara skäl och inte enbart subjektiva antaganden eller generella samhällsvärderingar.⁴⁷

Ett mål bör särskilt lyftas fram i samband med detta och berör en 15-årig pojke som är misstänkt för flertalet brottsliga handlingar såsom våldtäkt, sexuellt ofredande och misshandel. Den unge umgicks också i kretsar med dåligt sällskap, hade en hög ogiltig frånvaro från skolan och när han var närvarande hade han ett aggressivt och störande beteende. Länsrätten beslöt att omhänderta pojken och motiverade beslutet enligt följande:

”Mot bakgrund av det anförda anser länsrätten att [den unges] beteende är att anse som ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU. Det är *sannolikt* att han genom sitt beteende utsätter sin hälsa och utveckling för en påtaglig risk att skadas”.⁴⁸ (min kursivering)

Detta utdrag ur länsrättens dom ska jämföras med lagstiftarens uttalande vid revideringen av LVU år 1990. Som ovan behandlats valde man det nya begreppet för att det är tydligare än det tidigare använda, diffusa begreppet risk och det ska verkligen gå att konstatera en risk, även om någon skada inte behöver ha skett för att motivera ett omhändertagande. I den citerade länsrättsdomen omhändertas den unge på grund av att det är sannolikt att han utsätter sin hälsa och utveckling för en påtaglig risk att skadas. Med det här resonemanget vill jag inte på något sätt ta ställning till huruvida det faktiskt fanns en risk eller om den bara var sannolik, det jag vill anmärka på är istället länsrättens ordval. För oavsett om det handlar om ett klumpigt

⁴⁷ Prop 1989/90:28, s 62f

⁴⁸ Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-02-11, mål nr: 12858-07

uttryckssätt eller om det verkligen ”bara” var sannolikt är det en farlig tendens. Det kan innebära att det faktiskt inte läggs någon tid på att undersöka hur det aktuella beteendet påverkar den unges hälsa och utveckling på grund av exempelvis bristande resurser. Det kan också innebära att det anses vara tillräckligt att redogöra för de omständigheter som konstituerar ett beteende enligt 3 § LVU och då är det automatiskt en påtaglig risk. Även om denna hypotes säkerligen kan stämma i majoriteten av fall måste det ändå kommas ihåg att barn och ungdomar är individer med olika förutsättningar gällande fysik och psyke. Ett starkt barn påverkar kanske inte sin utveckling och hälsa lika mycket genom ett dåligt sällskap eller annat normbrytande beteende som ett psykiskt svagare barn gör. Att enbart förutsätta att alla beteenden som faller under 3 § LVU utgör en påtaglig risk oavsett vem den unge är innebär en risk för rättssäkerheten och integritetsskyddet.

Ett fall behandlar huruvida en 18-åring ska omhändertas eller ej. I socialnämndens yrkande finns följande sammanfattning av utredningen:

”Den 17 juli 2007 inkom en anmälan från [den unges] pappa som uppgav att han misstänkte att hans dotter hade ätstörningar. [Den unge] hade dessförinnan haft kontakt med Barn- och ungdomspsykiatrien med anledning av anorexi, bulimi samt relationsproblem med mamman. Sedan barn- och ungdomsnämndens utredning öppnades har [den unge] vid två tillfällen varit inlagd på en psykiatrisk avdelning på grund av självskadebeteende och suicidförsök. Hon har använt droger och druckit alkohol i stora mängder. Hon har prostituerat sig och använt pengarna till droger samt vid flera tillfällen blivit sexuellt utnyttjad av pojkar. [Den unge] har inte kunnat ha en vanlig skolgång under det senaste halvåret till följd av sitt beteende och har mycket ogiltigt frånvaro.”⁴⁹

I princip samtliga av de situationer som räknas upp i förarbetena kring socialt nedbrytande beteende föreligger i det här fallet och det råder förmodligen ingen tvekan kring huruvida detta innebär en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling att skadas och länsrätten gör följande bedömning:

”Länsrätten anser att detta beteende klart avviker från samhällets grundläggande normer och att [den unge] härigenom har utsatt sin hälsa och utveckling för en påtaglig risk att skadas genom socialt nedbrytande beteende.”⁵⁰

Det intressanta i sammanhanget ligger i att länsrätten inte närmare diskuterar riskfrågan, detta trots att lagstiftaren poängterar i förarbetena att det inte räcker att det finns ett beteende som kan definieras som socialt nedbrytande, utan att det i varje fall också måste finnas en påtaglig risk för just den här unges hälsa och utveckling att skadas.

⁴⁹ Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-01-28, mål nr: 288-08

⁵⁰ Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-01-28, mål nr: 288-08

6.2.3 Motivering till beslut enligt 3 § LVU - ett alternativt synsätt

Ovan lyfter jag fram bristen på motivering av rekvisitet påtaglig risk för skada på den unges hälsa eller utveckling. Det behöver dock inte vara på det sättet länsrättens domare sett på motiveringarna, utan jag måste förutsätta att man genom sitt uttryckssätt åtminstone menat att motivera att samtliga rekvisit för omhändertagande är uppfyllda.

Som kan läsas ovan rörande miljöfallen kan länsrättens uttryckssätt istället tolkas såsom att de omständigheter som framkommit i socialnämndens utredning och yrkanden tillsammans eller, i förekommande fall, ensamt överstiger gränsvärdena för ”påtaglig risk”. Detta ska förklaras närmare genom exemplifiering bland de mål som använts i studien.

Utgångspunkten tar jag i ett mål där socialnämnden anförde följande i sitt yrkande:

”Sedan [den unge] började högstadiet har socialtjänsten mottagit anmälningar från både skola och polis. Anmälningarna har framför allt handlat om hot och misshandel. Socialtjänsten har medverkat vid elevvårdskonferenser samt begärt polisutredning trots att [den unge] ej fyllt 15 år då. Efter att en anmälan inkommit till socialtjänsten om att [den unge] hörts uttala dödshot mot skolans rektor samt barn- och utbildningsförvaltningens chef beslutade nämndens ordförande att jämlikt 6§ LVU omedelbart omhänderta [den unge]. I utredningen framkommer att [den unge] har hög frånvaro från skolan med stora kunskapsluckor som följd. [Den unge] beskrivs som hotfull och kränkande av skolan. Många på skolan är rädda för honom då han hotat eller slagit andra elever samt hotat lärare.”

Varken vårdnadshavarna eller den unge själv ansåg att det fanns något vårdbehov, utan anförde att den unge blivit missförstådd och var mobbad och utsatt för utanförskap i skolan. Den unge menade att han varit inblandad i en misshandel där han utdelat en örfil, men att de övriga misshandelstillfällena handlat om att han blivit förväxlad med en annan person, han menade också att han inte hotat vare sig andra elever eller skolans personal. Inga dödshot har heller uttalats direkt till de personer socialnämnden anför ovan. Länsrätten gjorde följande bedömning:

”Utredningen i målet, bl.a. rapporter från skolpersonal, visar att [den unge] är i en situation där hans bristande respekt mot skolpersonal och mot andra personer samt även höga skolfrånvaro gjort att han, vilket även framgår av flera polisrapporter angående misshandel och olaga hot, utvecklat ett socialt nedbrytande beteende. Enligt länsrättens bedömning medför detta en påtaglig risk för att hans utveckling att skadas.”⁵¹

⁵¹ Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-03-10, mål nr: 349-08

Den sista meningen i citatet från länsrättens bedömning kan tolkas som allmänt hållen och en dålig motivering till rekvisitet påtaglig risk. Men en möjlig tolkning är också att just de förutsättningar som i det här fallet konstituerar ett socialt nedbrytande beteende också utgör en påtaglig risk för skada på den unges hälsa eller utveckling, i det här fallet utveckling. Det vill säga att bristande respekt mot medmänniskor, hög skolfrånvaro och förekomst i polisrapporter angående misshandel och olaga hot tillsammans innebär att den unge utsätter sin utveckling för en påtaglig risk att skadas.

Länsrätten gör ett liknande uttalande i ett annat mål som ingick i mitt undersökningsunderlag, där den unge har en psykisk problematik, periodvis hög skolfrånvaro samt ett aggressivt och våldsamt beteende.

Socialnämndens grunder för ansökan om beredande av vård var följande:

”[Den unge] har sedan ett flertal år tillbaka mått dåligt och hamnat i konflikter på olika sätt. Han har haft svårt för att trivas i sina olika skolor och har, i perioder, haft hög skolfrånvaro. [Den unges] moder bär på en stor oro över att han skall skada sig eller någon annan. Under tiden [den unge] var aktuell på Barn- och ungdomspsykiatri i [kommunen] diskuterades diagnoserna ADHD med autistiska drag. Han har under ett antal år erhållit medicinering. Han har bedömts som depressiv och han bär på aggressivitet.”

”Han har svårt att klara av nära relationer och har en oro för att åter bli sviken. Han har en låg tilltro till vuxna. När han inte får igenom sin vilja är han svår att samarbeta med. Han visar aggressivitet och hotfullhet.”

Vidare framkom det i socialnämndens utredning att den unge hade haft dödstankar och en svårhanterad aggressivitet som kommit till uttryck genom att han bland annat slagit sina småsyskon. Han blev först placerad på ett HVB-hem och därefter i ett familjehem, båda vistelserna avbröts dock, den första avvek den unge själv ifrån och familjehemsvården avbröts på grund av att familjehemsföräldrarna inte ansåg sig beredda att fortsätta vården då den unge vägrade följa regler och de hade tappat greppet om honom.

Vårdnadshavarna medgav ansökan om beredande av vård och ansåg att de inte klarade av att hantera den unge, han hade sedan en tid tillbaka varit bosatt hemma hos sin flickväs syster. Den unge själv bestred däremot ansökan och menade att det förelåg brister i omsorgen av honom, men hans eget beteende var inte sådant att det gav grund för ett omhändertagande.

Länsrätten beslutade att den unge skulle beredas vård med stöd av 3 § LVU och anförde följande i sin bedömning:

”Vid en samlad bedömning av vad som framkommit om [den unges] aggressiva och depressiva beteende framgår att han utsätter sin hälsa och utveckling för en påtaglig risk att skadas genom sådant annat socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU. Han behöver hjälp med att bli säkrare i sociala sammanhang och med att lära sig bättre system för konfliktlösning både mot vuxna och jämnåriga.”

Återigen gör länsrätten enbart en sammanfattande bedömning och min uppfattning är att man anser att detta är tillräckligt. I detta fallet innebär en kombination av ADHD-problematik, svårhanterad aggressivitet, depressivitet, hög skolfrånvaro, våldsamhet mot familjen samt problemen kring HVB-hemmet och familjehemmet att det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa och utveckling ska skadas genom socialt nedbrytande beteende. Inte heller här görs någon egen bedömning kring begreppet påtaglig risk och det torde innebära att länsrätten anser att detta ändå görs genom uttalandet som citerats ovan.

6.3 Sammanfattning

Den vanligaste orsaken till omhändertagande i miljöfallen är brister i omsorgen, men det ställs tämligen höga krav på rekvisiten för att förutsättningarna för vård ska anses vara uppfyllda. I de fall fler rekvisit än ett är för handen handlar det oftast om en kombination av brister i omsorgen och något av de andra rekvisiten. Föräldrarnas egna problem får inte i sig utgöra grund för vård enligt LVU, utan det är konsekvenserna för barnet som måste stå i fokus och i den genomförda undersökningen var de vanligaste problemen missbruk eller psykisk sjukdom. Länsrätten har i de flesta av de undersökta målen fullgjort sin motiveringsskyldighet.

Det i särklass vanligast förekommande rekvisitet i beteendefallen var socialt nedbrytande beteende. I målen rörande 3 § LVU fullgjorde dock inte länsrätten sin motiveringsskyldighet på ett lika bra sätt som gällande 2 § LVU. Oftast gjordes enbart ett konstaterande om att beteendet uppfyllde kraven för det materiella rekvisitet, till exempel missbruk av beroendeframkallande medel, och därefter antogs det att detta beteende innebar en påtaglig risk för skada på den unges hälsa eller utveckling. Det kan dock också tolkas såsom att domstolen ansett att de omständigheter som förelegat i det aktuella fallet varit tillräckligt för att uppfylla riskrekvisitet.

7 Analys

7.1 Redan uppkommen skada = påtaglig risk?

Frågan i rubriken knyter an till de fall där en skada redan skett, där det inträffat något som föranlett ett ingripande från socialnämndens sida, annat än en misstanke om missförhållande. Jag avser här de fall där den unga utsatts för misshandel eller ett övergrepp av något slag, oavsett om en förälder är skyldig till själva handlingen eller inte. Även fall där föräldrarna/föräldern brustit i tillsynen, misslyckats med att skydda sitt barn från misshandeln eller övergreppet faller alltså under den här frågeställningen. Innebär en redan uppkommen skada automatiskt att en påtaglig risk för skada på den unges hälsa eller utveckling föreligger?

Mitt svar på den frågan är ett klassiskt juridiskt svar; det beror på. Det finns säkerligen fall där skadan som skett i sig innebär en påtaglig risk, men det finns också motsatsen, fall där det inte alls finns någon påtaglig risk längre. Ett fall av misshandel kan vara en enstaka överilad handling, något som egentligen inte borde inträffat, vilket föräldern har full insikt i och ångrar sin handling. I fall som ett av länsrättsmålen nedan, där en fyramånaders flicka utsatts för så kraftiga skakningar att hon uppvisat frakturer och hjärnskador, utan att föräldrarna har en aning om vad som har hänt kan det istället vara mer uppenbart att en påtaglig risk för skada föreligger eftersom det redan har skett en skada.

I en av de länsrättsdomar som ingått i studien nedan underbygger domskälen min slutsats. En fyramånaders flicka hade blivit så kraftigt skakad att hon inkom till sjukhus med frakturer och hjärnskador, men ingen av föräldrarna kunde förklara hur skadorna uppkommit. Länsrätten uttalade följande i sin bedömning:

”Genom att inte skydda [den unga] mot detta våld har [modern] brustit i omsorgen om henne. [Den unga] har redan fått skador av det skedda och det finns en påtaglig risk för att hennes hälsa och utveckling skadas ytterligare vid vistelse i moderns hem.”⁵²

I detta fall konstateras följaktligen först att det har skett en skada på den unga och på grund av detta föreligger det också en risk för att den unga även i framtiden ska skadas, det vill säga skadas ytterligare.

⁵² Länsrätten i Skåne län, dom meddelad 2008-03-06, mål nr: 11647-07

7.2 Finns det någon skillnad mellan påtaglig risk i 2 § LVU och i 3 § LVU?

När skillnaden rent begreppsmässigt försvann i lagtexten var avsikten att det inte längre skulle vara någon skillnad. Det skulle inte krävas mer för att omhänderta en flicka eller pojke på grund av dennes egna beteende än vad som krävdes för ett omhändertagande på grund av problem utanför den unges kontroll, så kallade miljöfall. Frågan är då om ändringen fått avsedd effekt, om det är samma nivå på riskrekvisitet i båda paragraferna?

Omständigheterna som räknas upp i 3 § LVU som indikationer på ett beteende som kan innebära en påtaglig risk för skada på den unges hälsa eller utveckling ställer tämligen höga krav på den unges skadliga beteende för att detta ska falla under bestämmelsen. Det ska vara fråga om missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig *verksamhet* eller något annat socialt nedbrytande beteende. Det beroendeframkallande medlet ska enligt förarbetena också vara av en viss kategori för att ett omhändertagande ska vara aktuellt. Det andra rekvisitet; brottslig verksamhet, sätter också en viss nivå på den unges handlande, enstaka kriminella handlingar kan förvisso utgöra ett socialt nedbrytande beteende och därför föranleda ett omhändertagande men det är inte fråga om en brottslig verksamhet. Sådant annat socialt nedbrytande beteende kan tolkas som en slasktratt i hänseendet, ett säkerhetssystem för att fånga in övriga beteenden som inte är accepterade normmässigt i samhället. Men även här har lagstiftaren satt ribban högt och ger som exempel på social nedbrytande beteende prostitution eller enstaka fall av allvarliga brott. Sammanfattningsvis kan därmed konstateras att det faktiskt krävs någorlunda grova handlingar för att en ungdom ska beredas vård med stöd av 3 § LVU.

I 2 § LVU är de uppräknade omständigheterna mer allmänt hållna och jag tycker att de kan anses uppfyllda i många fall där ett omhändertagande ändå inte är nödvändigt. Misshandel och övergrepp är två självklara saker ett barn aldrig ska behöva utstå och i de fall det förekommit ska ett ingripande givetvis ske från samhällets sida. Brister i omsorgen är dock ett uttryck som är svårare att tolka, i förarbetena säger man förvisso att det ska röra som ganska grova brister innan man får ingripa, men detta uttalande kan också leda till motsatsen. Eftersom lagstiftaren så noga pekat ut att det ska vara fråga om misshandel så grov att det kan kallas för vanvård och så vidare kan det göra att socialtjänsten inte vågar ingripa förrän det har gått för långt.

7.3 Tolkningsproblematik – en rättssäkerhetsfara

Ovan har jag tagit upp att tidigare lagstiftning var vag och svårtolkad och kunde leda till att de som skulle använda lagen inte visste om och när ett omhändertagande var legitimt. I Sverige är den allmänna uppfattningen att

man hellre ska fria än fälla, vilket i det här fallet enligt min mening hade kunnat leda till att man istället för att omhänderta valde att anse att förutsättningarna för vård inte var uppfyllda. Å andra sidan spelar den unges rättssäkerhet en stor roll, i de fall man inte var helt säker på om förutsättningarna var uppfyllda borde man kanske inte heller genomföra ett omhändertagande, det vill säga ett stort ingripande i den unges och hans föräldrars integritet.

I den nu gällande lagstiftningen har ett begrepp valts som ska vara enklare att tolka och minska risken för tvivelaktigheter. Beredningar och utredningar har diskuterat och analyserat flertalet begrepp och förkastat dem som för vaga, för snäva eller för skärpta. Begreppet påtaglig risk anses, som ovan diskuterats, innebära att det ska föreligga en risk som inte är ringa och som inte är av övergående natur. Frågan är då om detta begrepp gör lagstiftningen klar och tydlig? Just uttrycket ”risk som inte är ringa” var ett av alternativen och det valdes bort på grund av att det inte markerade att det krävs en klar och konkret risk för skada för att motivera ett omhändertagande. Ändå ska påtaglig risk tolkas såsom att det är en risk som inte är ringa? Detta visar hur otydligt begreppet är, det är svårtolkat redan i förarbetena och frågan är hur det tolkas vid tillämpning. Som den empiriska undersökningen visat, framför allt i frågan om mål rörande 3 § LVU, är domstolen dålig på att direkt motivera riskrekvisitet. I frågor som rör 3 § LVU är övriga omständigheter oftast klara och tydliga, den unge håller på att hamna snett på grund av sitt beteende, men inte i ett enda fall diskuterar man om det verkligen innebär en påtaglig risk för skada på just dennes hälsa och utveckling.

Beror detta på att man förutsätter att det föreligger en påtaglig risk, att rekvisitet är uppfyllt, i och med att något av de övriga rekvisiten är uppfyllda? Det är väl förvisso ostridigt att det innebär en risk för den unge att hamna i ett kriminellt beteende, med allt vad det innebär av konsekvenser och kriminalregister. Men min oro är att lagen är skriven så att det i 3 § LVU krävs att den unge har råkat i någon av de situationer som listas och därefter är bedömningen klar, ett omhändertagande ska ske.

Vi får inte glömma att förarbetena poängterar att det aldrig får vara tal om att en skada redan ska ha skett, utan en framtidsbedömning måste göras vilket försvårar den här lagstiftningens tolkning ytterligare.

Tolkningsproblematiken leder till en osäkerhet kring rättssäkerheten i lagen. Ett tvångsomhändertagande innebär ett stort ingripande i den personliga integriteten, både för den unge och för dennes föräldrar. Ett sådant ingripande från samhällets sida kräver förutsebarhet för den utsatte. Det vill säga lagen måste vara så tydlig att man kan förutse vilka fall som leder till omhändertagande och vilka som inte gör det, lika fall ska behandlas lika och olika fall ska behandlas olika.

Det finns två olika sätt att se på frågan om lika fall. Det första innebär att om omständigheterna är lika är fallen lika, exempelvis om två unga flickor

har en hög skolfrånvaro och umgås i kretsar som anses mindre bra så ska båda fallen leda till omhändertagande enligt 3 § LVU. Då tittar man enbart på typsituationer och grundar beslutet på att det generellt sett innebär en påtaglig risk för skada på den unges utveckling och kanske till och med hälsa att inte gå till skolan som man ska och istället umgås med personer som inte är bra för en. Detta synsätt tar dock bort den individuella prövningen och skapar mönster för när tvångsomhändertagande bör ske. Sådana mönster tenderar förvisso att finnas, vilket kommer att behandlas nedan i samband med undersökningen av länsrättsdomar, men även detta innebär en fara för den enskildes rättssäkerhet.

Det andra synsättet är att det inte finns några lika fall, alla barn och ungdomar är individer med olika sätt att hantera och reagera på problem och situationer. Därför kan man inte heller använda mönster för att motivera ett omhändertagande enligt LVU, eftersom varje fall är unikt och en situation som är skadlig för barn A behöver inte innebära någon risk för barn B. Detta främjar den individuella prövningen och det innebär samtidigt att olika fall behandlas olika, men risken är att förutsebarheten försvinner. Det blir istället olika domare som ska avgöra hur mycket just det här barnet kan hantera innan det innebär en påtaglig risk och hur gör man den bedömningen?

7.4 Den empiriska undersökningen

De resultat och slutsatser jag kommit fram till genom den empiriska undersökningen av domar från Länsrätten i Skåne län presenteras nedan.

7.4.1 2 § LVU – miljöfall

Av den empiriska undersökningen av mål rörande 2 § LVU kan slutsatsen dras att bristande skydd och att utsätta barnet för fara är något som konstituerar bristande omsorg av den höga grad som krävs enligt förarbetena för att riskrekvisitet ska vara uppfyllt och ett tvångsomhändertagande ska få lov att ske.

Domarna rörande 2 § LVU är konkreta och välmotiverade och kan inte, åtminstone i de 20 fall som slumpmässigt valts ut för den här studien, ifrågasättas. I samtliga fall av omhändertagande och beredande av vård handlar det om barn som bevisligen inte får en trygghet, stabil och säker uppväxt med en god och nära kontakt med sina föräldrar.

I de fall barnet eller, i förekommande fall, barnen, har utsatts för misshandel eller övergrepp av annat slag, oavsett om det rör sig om fysisk eller psykisk misshandel har ett omhändertagande alltid skett. Ett vanligt förekommande fenomen är att om det inte går att bevisa, eller göra starkt sannolikt, vem som misshandlat barnet (det vill säga, om det inte går att bevisa att det är en förälder som begått handlingen) så baseras beslutet om ingripande enligt LVU istället på brister i omsorgen.

Föräldrars missbruk av beroende framkallande medel, såsom droger eller alkohol, grundar i sig inte ett omhändertagande. Men i samtliga av de fall som granskats i den här undersökningen har brister i omsorgen varit en obligatorisk följd av missbruket. Detta beroende på att missbruket i de här fallen lett till penningbrist, förekomst av narkotika i bostaden och i alla fallen har detta inneburit att den unges rätt till och behov av trygghet och stabilitet i uppväxten inte har tillgodosetts av den missbrukande föräldern. Nämnas kan också att det i de här fallen har antingen funnits två missbrukande föräldrar, eller om bara en ena missbrukar så har den andra föräldern på ett eller annat varit frånvarande och inte velat eller kunnat ta sitt ansvar för barnet.

I samma linje ligger föräldrars psykiska ohälsa, som inte heller ensamt får grunda ett omhändertagande, utan det viktiga är följderna för den unge. Inget av de fall som undersökts, där problemen har sin grund i föräldrarnas sjukdom, har lett till avslag men anledningen till omhändertagandet har genomgående varit konsekvenserna för den unge. Det har rört sig om så pass allvarliga tillstånd att barnet inte har fått rena kläder, mat, läkarvård eller en behövlig gränssättning för sitt beteende, i vissa har det till och med rört sig om en kombination av dessa brister.

Målen som hanterar frågan om omhändertagande i miljöfallen utgår i stort sett från barnens behov, redogörelse för dessa finns under kapitel 2 i denna framställning. En genomgående motivering till ingripandet är att föräldrarna inte kan erbjuda sina barn den trygghet och den säkerhet de behöver.

7.4.2 3 § LVU – beteendefall

I flertalet fall är jag i sak inte skiljaktig i förhållande till länsrättens bedömning, men eftersom detta är en tvångsreglering med mycket ingripande åtgärder gentemot en enskild person bör motiveringen göras mer noggrant.

1 kap 9§ RF stadgar följande:

”Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgöra sina uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet.”

Detta innebär att lika fall ska behandlas lika och olika fall ska behandlas lika, det ska finnas en förutsebarhet i de beslut en domstol fattar. I förarbetena till LVU poängteras än en gång denna princip genom kravet på konkreta, verkliga och objektiva omständigheter för att aktualisera ett omhändertagande. Ett beslut enligt LVU, får som ovan visats, inte grundas på en subjektiv uppfattning eller en samhällsvärdering, enbart de konkreta fakta som finns i det aktuella målet får vara avgörande.

Sett till det urval av mål som jag studerat i den här undersökningen är det väldigt få fall av brottslig verksamhet samt missbruk av

beroendeframkallande medel. Det handlar i stort sett alltid om någon annan typ av problematik som gör att ett ingripande från samhällets sida är nödvändigt, det vill säga omhändertagandet grundas på ett annat socialt nedbrytande beteende.

Vanligt förekommande som grund för omhändertagande är en hög, ogiltig frånvaro från skolan. Det rör sig oftast om högstadieelever, dessa omfattas därmed fortfarande av den svenska skolplikten, som inte varit på plats på lektioner eller på annat sätt misskött sitt skolarbete. Enbart frånvaro från skolan förekommer inte i något fall som grund för vård enligt LVU, men i de fall det är ett faktum pekas det alltid på. Även praxis behandlar frågan i ett fall där den unga vid länsrättens och kammarrättens dom ännu inte fyllt 16 år och därmed omfattas av skolplikten. I underrätterna ser man allvarligt på det faktum att flickan inte har någon fungerande skolgång och när fallet sedan når regeringsrätten har flickan fyllt 16 år och i domen konstaterar man att eftersom hon inte längre omfattas av någon skolplikt kan man inte grunda omhändertagandet på detta.⁵³ E contrario tolkar jag det som att det är en sådan omständighet, som i de fall skolplikt föreligger, kan ge grund för ett omhändertagande. Detta ter sig logiskt, en bristande skolgång hämmar den unges utveckling. Oftast har dock en bristande närvaro i skolan förekommit i kombination med någon ytterligare omständighet, vilket i så fall förklarar Socialstyrelsens uppfattning att skolk ska hanteras av skolan och inte av socialtjänsten. Men min tolkning är ändå att hög frånvaro från skolan **kan** utgöra grund för omhändertagande även utan kombination med annan omständighet.

Även brottsliga handlingar av olika slag, såsom våld, hot och tillgrepp är vanliga bland de ungdomar som är aktualiserade för vård enligt LVU. I de flesta fall är det inte tillräckligt för att falla under brottslig verksamhet, men ändå tillräckligt för att visa att den unge är på väg åt fel håll och riskerar sin hälsa och utveckling genom sina handlingar.

⁵³ RÅ 1996 ref 61

8 Slutkommentar

Meningen med det här arbetet har varit att undersöka begreppet påtaglig risk och se till dess tillämpning, både den avsedda och den faktiska. Jag har nu förstått att påtaglig risk är ett begrepp som används för att skydda den unge mot lättvindiga omhändertaganden och ingripanden på grund av fördomar mot situationen i stort. Det måste också vara en risk av en viss grad som pekar på ett tydligt vårdbehov hos den unge. Kort sagt krävs det försiktighet när det är frågan om en sådan ingripande åtgärd som ett tvångsomhändertagande.

Jag har också insett att det är ett oerhört komplext område att hantera, både i lagstiftning och i tillämpning. Oavsett hur långa utredningar och hur många olika förklaringar man än kan åstadkomma i lagstiftningen får man aldrig glömma att det är människors liv som står på spel. Inte i meningen att det handlar om liv eller död, utan i meningen att beslutet i den här frågan får konsekvenser får oerhört många liv. Den unge får kanske leva utan sina föräldrar, vilket i många fall är lösningen på problemet, men saknaden efter mamma finns där säkerligen även om mamma missbrukade heroin och därför inte hade pengar att sätta mat på bordet. För mamma är alltid mamma och pappa är alltid pappa.

Jag kan inte svara på om domarna från Länsrätten i Skåne län är representativa för hur LVU-mål hanteras i övriga länsrätter, men ponera att så är fallet. Då föreligger en situation där 2§-omhändertagande oftare föregås av en grundlig motivering och en klar uppställning av vad som är en påtaglig risk för den unge i det aktuella fallet. I 3 §-fall konstaterar man istället bara att den unge har begått handlingar som strider mot normerna i samhället och därför tycks man anta att detta beteende är en påtaglig risk för just den här unges hälsa och utveckling. Kanske bör man motivera domsluten något noggrannare, jag hoppas att det finns en mer långtgående tanke bakom varje omhändertagande och denna bör i så fall skrivas ut i domen.

Det kan vara så att avsikten att sänka graden av risk som krävs i 3 § LVU har slagit ut så att man numera omhändertar så fort det föreligger ett sådant normbrytande beteende, bara för att vara på säkra sidan. Kritiken mot att ingenting gjordes förrän det var för sent kan numera ha gjort att alltför många unga killar och tjejer bereds vård enligt LVU.

Det är en svår avvägning för samtliga inblandade och jag kan bara konstatera att det är ett område som alltid måste debatteras och som aldrig får bli slentrian i handläggningssättet eftersom det handlar om en ung människas liv och integritet.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1978/80:1

Prop. 1989/90:52

SOU 1986:20 Barns behov och föräldrars rätt. Socialtjänstens arbete med utsatta familjer

Ds S 1987:3

Socialstyrelsens författningssamling

SOSFS 1997:15 (S)

Litteratur

Grönwall Lars & Holgersson Leif, Socialtjänsten, Handboken om SoL, LVU och LVM, Mölnlycke, 2004

Mattsson, Titti, Barnet och rättsprocessen Rättsäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, Lund, 2002

Rättsfallsförteckning

Regeringsrätten

RÅ 1987 ref 160
RÅ 1992 ref 6
RÅ 1995 ref 46
RÅ 1995 ref 64
RÅ 1996 ref 61
RÅ 1996 ref 91
RÅ 2000 ref 33

Länsrätten i Skåne län

Dom meddelad 2008-01-07, mål nr: 11792-07
Dom meddelad 2008-01-08, mål nr: 11369-07
Dom meddelad 2008-01-10, mål nr: 11924-07
Dom meddelad 2008-01-10, mål nr: 12233-07
Dom meddelad 2008-01-11, mål nr: 11848-07
Dom meddelad 2008-01-22, mål nr: 12306-07
Dom meddelad 2008-01-24, mål nr: 12532-07
Dom meddelad 2008-01-28, mål nr: 288-08
Dom meddelad 2008-01-29, mål nr: 163-08
Dom meddelad 2008-02-04, mål nr: 12861-07
Dom meddelad 2008-02-07, mål nr: 12751-07
Dom meddelad 2008-02-07, mål nr: 139-08
Dom meddelad 2008-02-11, mål nr: 12585-07
Dom meddelad 2008-02-12, mål nr: 12678-07
Dom meddelad 2008-02-14, mål nr: 112-08
Dom meddelad 2008-03-05, mål nr: 1103-08
Dom meddelad 2008-03-06, mål nr: 11647-07
Dom meddelad 2008-03-10, mål nr: 349-08
Dom meddelad 2008-03-10, mål nr: 1449-08
Dom meddelad 2008-03-11, mål nr: 474-08
Dom meddelad 2008-03-13, mål nr: 1037-08
Dom meddelad 2008-03-14, mål nr: 975-08
Dom meddelad 2008-03-14, mål nr: 1209-08
Dom meddelad 2008-03-19, mål nr: 1444-08
Dom meddelad 2008-04-09, mål nr: 2551-08
Dom meddelad 2008-04-15, mål nr: 2447-08
Dom meddelad 2008-04-22, mål nr: 431-08
Dom meddelad 2008-04-28, mål nr: 2891-08
Dom meddelad 2008-05-06, mål nr: 3654-08 / 3655-08
Dom meddelad 2008-05-20, mål nr: 1210-08
Dom meddelad 2008-05-23, mål nr: 3191-08
Dom meddelad 2008-06-09, mål nr: 4050-08
Dom meddelad 2008-06-10, mål nr: 4152-08

Dom meddelad 2008-08-08, mål nr: 6652-08
Dom meddelad 2008-08-08, mål nr: 6653-08
Dom meddelad 2008-10-09, mål nr: 8899-08